

บทที่ ๒

หลักการลงโทษผู้กระทำความผิดในพุทธศาสนาเถรวาท

อธิกรณ์และวิธีระงับอธิกรณ์เป็นวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งในแง่ของพระวินัยและเป็นการระงับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์ โดยพระพุทธเจ้าได้ออกแบบขึ้นมาเป็นข้อปฏิบัติตามพระธรรมวินัย เพื่อควบคุมความประพฤติให้อยู่ในระเบียบแบบแผนและมีความเรียบร้อยดีงาม แต่ในปัจจุบันนี้การปกครองคณะสงฆ์นอกจากจะยึดพระธรรมวินัยเป็นหลักแล้วยังเกี่ยวเนื่องกับระบบการปกครองฝ่ายโลกซึ่งเป็นฝ่ายอาณาจักร จึงได้มีการตรากฎหมายไว้สำหรับปกครองจากรูปแบบการปกครองตามพระธรรมวินัยมาเป็นกฎหมายเรียกชื่อว่ากฎหมายอาญาของมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ พ.ศ. ๒๕๒๑ ว่าด้วยการลงนิคหกรรมตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยต้องการศึกษาอธิกรณ์และวิธีระงับอธิกรณ์รวมทั้งกระบวนการพิจารณานิคหกรรมของมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับการพิจารณาคดีทางกฎหมาย ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะวาทปฏิบัติของอธิกรณ์และวิธีระงับอธิกรณ์ ประกอบกับแนวปฏิบัติของการลงนิคหกรรมของมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ ในมิติที่เทียบเคียงกับหลักกฎหมาย ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้นในกระบวนการพิจารณาคดีทางกฎหมายทั้งฝ่ายศาสนจักรและอาณาจักรดังจะบรรยายรายละเอียดต่อไป

๒.๑ อธิกรณ์และวิธีระงับอธิกรณ์ในสมัยพุทธกาล

ในสมัยพุทธกาล การปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งในแง่ของพระวินัยคือวิธีระงับอธิกรณ์หรืออธิกรณ์สมณะ พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้เพื่อเป็นข้อปฏิบัติเพื่อระงับ (สมณะ) ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์ซึ่งได้แก่พระภิกษุและภิกษุณีเท่านั้น มิได้เกี่ยวข้องกับคฤหัสถ์ โดยให้เหตุผลว่าความขัดแย้งของคฤหัสถ์เช่นการเถียงกันระหว่างชนทั้งหลายมีมารดากับบุตรเป็นเพียงการวิวาทเพราะกล่าวแย้งกันแต่ไม่จัดเป็นอธิกรณ์ เพราะไม่มีความเป็นเหตุที่ต้องระงับด้วยสมณะทั้งหลาย อย่างไรก็ตามแม้จะอ้างว่าพระพุทธเจ้าทรงออกแบบอธิกรณ์สมณะเพื่อจัดการความขัดแย้งในสังคมพระภิกษุเท่านั้น แต่พระองค์ไม่ได้ตรัสห้ามว่าหลักการบางอย่างนั้นไม่สามารถประยุกต์รูปแบบไปใช้ได้กับสังคมคฤหัสถ์ได้ การปฏิบัติความขัดแย้งตามแนวนี้น่าจะเป็นหลักการที่มีการผสมผสานระหว่างวิถีโลกกับวิถีธรรมเข้าด้วยกัน คล้ายคลึงกับหลักการบริหารธรรมที่ได้มีการนำแนวทางที่เจ้าลจฺฉวีเคยปฏิบัติมาเป็นฐานเพื่อประยุกต์ให้พระภิกษุได้นำไปปฏิบัติ

ในลำดับต่อมา ในเบื้องต้นนี้จะกล่าวถึงอริกถและวิธีระงับอริกถ เพื่อให้เห็นภาพหลักการที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ต่อไปนี้เป็น

๒.๑.๑ อริกถ

อริกถเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นแล้วสงฆ์จะต้องจัดต้องทำ เป็นเรื่องที่สงฆ์จะต้องดำเนินการ ซึ่งมีทั้งที่เป็นปัญหาด้านการทะเลาะวิวาท การโจทก์ปรับอาบัติกัน การพิจารณาโทษ หรือการประกอบพิธีกรรมบางอย่างเช่น การทอดกฐิน, การอุปสมบทเป็นต้น คำว่าอริกถ จึงไม่ได้หมายความว่าเฉพาะเรื่องราวเหตุการณ์ที่เป็นปัญหาเท่านั้น แต่ยังมีความหมายรวมถึงกิจของสงฆ์ที่เป็นหน้าที่และระเบียบปฏิบัติเช่นการอุปสมบทหรือการทอดกฐินข้างต้น อริกถแบ่งออกเป็น ๔ ประเภทมีรายละเอียดต่อไปนี้

๑. วิวาทาธิกถ

วิวาทาธิกถหมายถึง การทะเลาะ การโต้แย้งกัน ที่สงฆ์จะต้องดำเนินการพิจารณา ระงับวิวาทาธิกถ มาจากคำว่า “วิวาท” คือ การทะเลาะ การโต้แย้ง การว่าไปคนละทาง การไม่ลงรอยกัน”^๑ สันธีกถคำว่า “อริกถ” คือ เรื่องที่เกิดขึ้นแล้วจะต้องจัดต้องทำ เรื่องที่สงฆ์ต้องดำเนินการ^๒ สามารถจำแนกได้เป็น ๕ คู่ คือ

๑. วิวาทกันว่าข้อนี้เป็นธรรม ข้อนี้ไม่เป็นธรรม
๒. ข้อนี้เป็นวินัย ข้อนี้ไม่เป็นวินัย
๓. ข้อนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ ข้อนี้พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสไว้
๔. ข้อนี้พระพุทธเจ้าทรงประพฤติกมา ข้อนี้พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงประพฤติกมา
๕. ข้อนี้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ข้อนี้พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติไว้
๖. ข้อนี้เป็นอาบัติ ข้อนี้ไม่เป็นอาบัติ
๗. ข้อนี้เป็นอาบัติเบา ข้อนี้ไม่เป็นอาบัติหนัก
๘. ข้อนี้เป็นอาบัติมีส่วนเหลือ ข้อนี้ไม่เป็นอาบัติไม่มีส่วนเหลือ
๙. ข้อนี้เป็นอาบัติหยาบคาย ข้อนี้ไม่เป็นอาบัติหยาบคาย

^๑ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๓๕.), หน้า ๔๕.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒.

^๓ วิ. จู. (บาลี) ๖/๖๓๓/๒๕๕

สาเหตุการเกิดวิวาทาธิกรณ์ คือ มูลเหตุแห่งการเถียงกันปรารภกันมี ๒ ประการ คือ

๑. วิวาทาธิกรณ์ด้วยความปรารถนาดี คือ เห็นแก่พระธรรมวินัย และมีจิตประกอบด้วยอโลกะ(ไม่มีความโลก) อโทสะ(ไม่มีความโกรธ) อโมหะ(ไม่มีความหลง)
๒. วิวาทาธิกรณ์ด้วยปรารถนาเลว คือ ก่อขึ้นด้วย ทิฐิ มานะ แม้รู้ว่าผิดก็ขึ้นทำ ยังมีจิตประกอบด้วย โลกะ(ความโลก) โทสะ(ความโกรธ) โมหะ(ความหลง)

กรณีศึกษาวิวาทาธิกรณ์ที่มาตั้งแต่สมัยพุทธกาล กล่าวคือ ในโกสัมพีชั้นธกะ^๔ เรื่อง พระธรรมช^๕กับพระวินัยช^๖ในสมัยพุทธกาลขณะที่พระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ที่ โฆสิตาราม นครโกสัมพี มีภิกษุเป็นคณาจารย์อยู่ที่นี่ ๒ รูป ต่างก็มีลูกศิษย์มากด้วยกันทั้งสองฝ่าย วันหนึ่ง พระธรรมชได้เข้าไปในห้องน้ำ ใช้น้ำแล้วเหลือไว้คนหนึ่ง เมื่อพระวินัยชเข้าไปเจอน้ำเหลือไว้ จึงได้ตำหนิพระธรรมช พระธรรมชเห็นว่าเป็นอาบัติทุกกฏ จึงได้ยอมรับผิดต่อพฤติกรรมนั้น แต่พระวินัยชกลับนำเรื่องเพียงเล็กน้อยนี้เป็นพุดกับลูกศิษย์ของตนว่าพระธรรมชขนาดทำผิดแล้วยังไม่รู้สีกตัวอีก ต่อมาลูกศิษย์ของพระวินัยชก็ได้พุดถากถางทำนองเดียวกันกับลูกศิษย์ของพระธรรมชว่าอาจารย์ของพวกท่านทำผิดแล้วยังไม่รู้อีก น่าละอายนัก ฝ่ายลูกศิษย์ก็นำเรื่องนี้ไปปรึกษากับพระธรรมช พระธรรมชได้ฟังดังนั้น จึงพุดว่าทำไมพระวินัยชจึงพุดอย่างนี้ เราทำผิดกฏก็ยอมรับผิดและแสดงอาบัติไปแล้วไหนจึงพุดกลับกลอกเช่นนี้เล่าจึงพุดกับลูกศิษย์ว่า พระวินัยชพุดเท็จและทั้งสองฝ่ายก็ได้เกิดการทะเลาะวิวาทกันเพราะเหตุเพียงเล็กน้อยเอง ภิกษุทั้งหลายเป็นศิษย์ของรูปใดก็เห็นตามรูปนั้น เริ่มต้นด้วยพระ ๒ รูปวิวาทกัน ลูกศิษย์ก็มาเข้าข้างฝ่ายอาจารย์ของตน จนกลายเป็นเหตุทะเลาะกัน ๒ ฝ่าย จนชาวบ้านแตกแยกกันเป็นฝักเป็นฝ่าย พระวินัยชได้โอกาสสวดประกาศลงอุกเขป นียกรรม^๗แก่พระธรรมช ฝ่ายพระธรรมชก็ไม่ยอมรับเพราะท่านถือว่าท่านไม่ผิด เรื่องลูกลามไปใหญ่โต พระพุทธเจ้าทรงเตือนสติเรื่องก็ยังไม่ยุติ ชาวบ้านไม่พอใจจึง

^๔ วิ. มห. (ไทย) ๕/๒๓๘-๒๖๐/๒๔๕-๒๗๗

^๕ พระธรรมช คือ พระที่เคร่งครัดทางพระธรรม มีความรู้เกี่ยวกับหลักธรรม

^๖ พระวินัยช คือ พระที่เคร่งครัดทางพระวินัย มีความรู้เกี่ยวกับพระวินัย

^๗ อุกเขปนียกรรม หมายถึง วิธีการลงโทษที่สงฆ์กระทำแก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติแล้ว ไม่ยอมรับว่าเป็น

พากันงดทำบุญ ภิภุเหล่านั้นเมื่อได้รับความลำบากก็รู้สึกสำนึกในวิเวทวิการณดังกล่าวนั้น พอลงพรหมแล้วจึงไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและยอมรับข้อวิเวทที่มีต่อกัน เรื่องราวจึงยุติลงด้วยดี

กรณีศึกษาวิเวทวิการณภายหลังพุทธกาลมาประมาณ ๑๐๐ ปี กล่าวคือ เรื่องภิภุวัชชีบุตรกล่าววัตถุ ๑๐ ประการ^๔ พวกภิภุวัชชีบุตรคือ ชาววัชชีผู้ตั้งสำนักในนครไพสาลีหรือชาวปราจีนได้ประพฤติปฏิบัติทางวินัยแตกต่างจากของพระสงฆ์พวกอื่นโดยย่อหย่อน ซึ่งมีเรื่องยกขึ้นมากล่าวดังต่อไปนี้

๑. สังคโลกกับปะ พระภิภุตั้งสมณเณรในลักเขาเป็นต้น แล้วนำไปผสมอาหารอื่นฉันได้ไม่เป็นอาบัติ ซึ่งผิดพุทธบัญญัติว่า ภิภุตั้งสมณของเณรของตน เป็นอาบัติปาจิตตีย์
๒. ทวัชกุลกับปะ ภิภุฉันอาหารเวลาตะวันบ่ายล่วงไปแล้ว ๒ องค์ได้ไม่เป็นอาบัติ ซึ่งขัดกับพระบัญญัติที่ห้ามภิภุฉันอาหารในยามวิกาล ถ้าฉันเป็นอาบัติปาจิตตีย์
๓. คามันตรกับปะ ภิภุฉันจากวัด แล้วเข้าไปในบ้าน เขาถวายอาหารก็ฉันได้อีกในเวลาเดียวกัน แม้ไม่ได้ทำวินัยกรรมมาก่อนซึ่งขัดกับพระบัญญัติที่ห้ามภิภุฉันอดิเรก ถ้าฉันต้องอาบัติปาจิตตีย์
๔. อวาตกับปะ อวาตใหญ่มีสีมาใหญ่ ทำอุโบสถแยกกันได้ ในพระวินัยห้ามการทำอุโบสถแยกกัน ถ้าแยกกันเป็นอาบัติปาจิตตีย์
๕. อนุตถกับปะ ถ้ามีภิภุที่ควรนำฉันทะมามีอยู่ แต่มิได้นำมาจะทำอุโบสถก่อนก็ได้ แต่พระวินัยห้ามไม่ให้กระทำเช่นนั้น
๖. อาจณกับปะ ข้อปฏิบัติอันใดที่เคยปฏิบัติกันมาตั้งแต่ครูบาอาจารย์ แม้ประพฤติดิฉันก็ควร
๗. อมัตถิกกับปะ ภิภุฉันอาหารแล้วไม่ได้ทำวินัยกรรมก่อน ฉันนมสดที่ไม่ได้แปลเป็นนมสัสมไม่ควร แต่วัชชีบุตรว่าควร
๘. ชโลคิง ปาตุง เหล้าอ่อนที่ไม่ได้เป็นสุราน้ำเมาฉันได้ ซึ่งขัดพระวินัยที่ห้ามดื่มน้ำเมา
๙. อทสกัง นิสีทณัง ภิภุใช้ผ้าสีทณะที่ไม่มีชายก็ควร
๑๐. ชาตुरुปรชตะ ภิภุรับเงินและทองก็ได้

^๔ วิ. จู. (บาลี) ๗/๖๔๐/๒๖๔

กรณีศึกษาวิวาทาธิกรณภายหลังพุทธกาลในระหว่าง พ.ศ. ๒๒๒ ถึง ๒๓๔ กล่าวคือ ในสมัยรัชกาลของพระเจ้าอโศกมหาราช ได้มีวิวาทาธิกรณเกิดขึ้นในหมู่พระสงฆ์อโศการาม^๕ พระอารามหลวง ณ กรุงปาตลีบุตร เพราะมีความเห็นปรารภศาสนธรรมแตกต่างกัน พระสงฆ์ไม่ได้ทำอุโบสถร่วมกันนานถึง ๑๒ ปี พระคันถรจนายกกล่าวว่าด้วยสาเหตุพวกเดียรฉัตรปลอมเป็นภิกษุ เขามาปณอยู่ในหมู่สงฆ์แสดงลัทธิของตนว่าเป็นพระในพระพุทธศาสนา เอาเพศภิกษुकุลมั่ว สอนลัทธิของตน และบางพวกตั้งใจอุปสมบทด้วยความศรัทธาจริงๆ แต่ก็ไม่ได้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ไม่ปฏิบัติตามธรรมเนียมของพุทธชนที่เปลี่ยนศาสนาหรือลัทธิใหม่ แต่ไม่ได้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ไม่ปฏิบัติตนให้ถูกต้องหรือหวังบวชเพียงหวังลาภสักการะเท่านั้น ครั้นนั้นพระเจ้าอโศกมหาราชก็ทรงได้ถือมติทางพระพุทธศาสนาตามพระโมคคัลลบุตรตีสถระให้สีกภิกษุพวกเดียรฉัตร โดยใช้วิธีตั้งคำถามเกี่ยวกับพระธรรมและพระวินัยของสงฆ์ หากพระสงฆ์องค์ไหนตอบได้ให้คงเป็นสงฆ์อยู่ แต่หากองค์ไหนตอบไม่ถูกหรือผิดเพี้ยนไปก็ให้จับสึก

นอกจากกรณีศึกษาที่ยกมากล่าวแล้วนี้ วิวาทาธิกรณหรือการทะเลาะวิวาทกันในหมู่สงฆ์ก็เกิดขึ้นทุกยุคทุกสมัย แต่วิวาทาธิกรณก็ระงับไปได้ด้วยวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงได้บัญญัติซึ่งกล่าวถึงในลำดับต่อไป

๒. อนุวาทาธิกรณ

อนุวาทาธิกรณหมายถึง การโจทก์ที่จัดเป็นอธิกรณ เป็นการกล่าวหาอัน เป็นการฟ้องร้องกันในเรื่องความผิดหรือความเสียหาย อนุวาทาธิกรณมาจากคำว่า “อนุวาท” คือ การโจทก์^๖ การฟ้อง การกล่าวหาอันด้วยอาบัติ^๗ สามารถจำแนกเป็น ๔ อย่างคือ

๑. ศีลวิบัติ ความเสียหายด้านศีล เกิดจากการละเมิดสิกขาบทต่าง ๆ

๒. อาจารวิบัติ ความเสียหายด้านกิริยามารยาท เกิดจากการมีมารยาททราม ขาดการสำรวมระวังแก่ เพศ กาล สถานที่ ชุมชน เป็นต้น

^๕ พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตฺโต), *รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เอดิสันเพรสโปรดักส์, ๒๕๔๓), หน้า ๕๔.

^๖ วัตถุแห่งการโจทก์ มี ๓ ประการ คือ เห็น ๑ ได้ยิน ๑ รังเกียจ ๑.

^๗ พระเทพเวที, (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๓๕.), หน้า ๖๗.

๓. ทัศนวิสัย คือ ความเห็นผิดธรรมดา ผิดวินัย เกิดจากการมีความคิดเห็นไม่ตรงตามพระธรรมวินัย

๔. อาชีวิสัย คือ ความเสียหายแห่งการเลี้ยงชีพ เกิดจากการเลี้ยงชีพในทางผิดศีลธรรมและกฎหมาย

อนุวาทริกรรมเป็นการโจทหรือการฟ้องร้องกันเกี่ยวกับเรื่องการต้องอาบัติ ซึ่งเป็นเรื่องมีมูลเรื่องที่มีมูลในที่นี้ไม่ได้หมายถึงเรื่องที่เป็นจริง^{๑๒} แต่ยังหมายรวมเอาถึง

๑. เรื่องที่ได้เห็นเอง

๒. เรื่องที่ได้ยินเองหรือมีผู้บอกและเชื่อว่าเป็นเรื่องจริง

๓. เรื่องที่เว้นจาก ๒ สถานนั้น แต่สงสัยหรือรังเกียจโดยอาการ เช่น ได้ยินว่าของขึ้นหนึ่งหายไป และได้ไปพบของขึ้นนี้ที่กุฏิของพระภิกษุชื่อ ก. เป็นต้น

ในหมู่ภิกษุสงฆ์มีความเป็นมีศีลสามัญญตาหรือมีความเป็นผู้มีศีลเสมอกัน ซึ่งเป็นหลักสำคัญอย่างหนึ่งแห่งความสามัคคี เมื่อมีภิกษุผู้ศีลขึ้นในสงฆ์เป็นหน้าที่ของภิกษุผู้มีศีลจะกำจัดออกเสีย มีพระพุทธภาษิตตรัสว่า เมื่อมีชาคสพในมหาสมุทร คลื่นย่อมซัดขึ้นฝั่ง ทางที่ภิกษุรูปหนึ่งจะพึงโจทภิกษุอีกรูปหนึ่งด้วยอาบัติด้วยความปรารถนาดีก็มี ด้วยความปรารถนาเลวก็มี อนุวาทริกรรมที่เกิดขึ้นผู้ใดโจทเพราะเห็นแก่พระธรรมวินัยผู้นั้นชื่อว่าทำด้วยความปรารถนาดี ผู้ใดโจทเพราะมุ่งร้ายแก่เขา ผู้นั้นชื่อว่าทำด้วยความปรารถนาเลว ซึ่งมีมูลเหตุแห่งอนุวาทริกรรม ดังนี้^{๑๓}

๑. จิตที่เป็นอกุศล ประกอบด้วย โลภ โกรธ หลง แล้วโจท

๒. จิตที่เป็นกุศล ประกอบด้วย อโลภะ อโทสะ อโมหะ แล้วโจท

ในข้อ ๑-๒ เกิดจากความปรารถนาไม่ดีคือมีจิตเป็นอกุศล และความปรารถนาดีคือจิตอันเป็นกุศล

อนุวาทริกรรม นอกจากยังเกิดจากเหตุอันเป็นโทษ ๖ ประการเหมือนกับวิวาทาธิกรรมแล้ว ภิกษุผู้ปรารถนาจะโจทภิกษุอื่นนั้น พึงตั้งอยู่ในธรรม ๕ ข้อ คือ

^{๑๒} พระเมธีธรรมาภรณ์, (ประยูร ธมฺมจิตโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๖๓.

^{๑๓} วิ. จ. (บาลี) ๖/๖๔๑/๓๐๒

๑. จักพูดโดยกาละ จักไม่พูดโดยอากาละ
๒. จักพูดด้วยคำจริง จักไม่พูดด้วยคำเท็จ
๓. จักพูดด้วยคำสุภาพ จักไม่พูดด้วยคำหยาบ
๔. จักพูดด้วยคำประกอบด้วยประโยชน์ จักไม่พูดด้วยคำไร้ประโยชน์
๕. จักมีเมตตาจิตพูด จักไม่เพ่งโทษพูด

นอกเหนือจากธรรม ๕ ขีดดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังควรที่จะมีความการุญ ความเอ็นดู ความที่ต้องการออกจากอาบัติ ความที่เน้นวินัยเป็นหลัก การใคร่ครวญหลักฐาน และการที่ควรพิจารณาคุณสมบัติของตนให้ดีกว่าคนอื่นแล้วค่อยๆ ใจผู้อื่น

ตามที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า อนุวาทาธิกรณ์ก็คือ การโจท การฟ้องร้องภิกษุที่ประพฤติดุคหลักประพฤติพหุจรรัญ เพราะภิกษุที่ละเมิดสิกขาบท ภิกษุที่ประพฤติพหุมีกิริยามารยาทไม่เหมาะสม ภิกษุที่เลี้ยวชีพในทางที่ผิดศีลธรรมและกฎหมาย รวมทั้งภิกษุที่มีมิฉนาทฐฐฐมีความคิดเห็นไม่ตรงตามพระธรรมวินัย อันเป็นสาเหตุทำให้การประพฤติปฏิบัติผิดเพี้ยนไป เหล่านี้ล้วนเป็นการดำเนินชีวิตที่ผิดหลักพหุจรรัญทั้งสิ้น และมีผลกระทบต่อความเชื่อถือศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อสงฆ์ และพระพุทธศาสนา เมื่อเกิดอนุวาทาธิกรณ์ขึ้นพระพุทธรองค์ทรงกำหนดให้สงฆ์ดำเนินการพิจารณาวินิจฉัยว่าจริงหรือไม่จริงเพื่อยุติข้อปัญหาดังกล่าว ตามแนวทางที่ทรงวางไว้โดยเริ่มตั้งแต่การพิจารณามูลเหตุ พิจารณาเจตนาของผู้ฟ้องร้องว่ามีเจตนาดีหรือแกล้งโจทให้ผู้อื่นเสียหาย และทรงกำหนดคุณสมบัติ คุณธรรมสำหรับภิกษุที่จะโจทภิกษุอื่นเพื่อความเป็นธรรมกับผู้ถูกโจทและเพื่อประโยชน์ต่อภิกษุสงฆ์และพระศาสนา

๓. อาปัตตาทิกรณ์

อาปัตตาทิกรณ์หมายถึงการต้องอาบัติ การถูกปรับอาบัติ เป็นอธิกรณ์โดยฐานเป็นเรื่องที่จะต้องระงับด้วยการแก้ไขปลดปล่อยให้ออกจากอาบัตินั้นเสีย โดยการปลงอาบัติหรือการปฏิบัติเพื่อให้พ้นจากอาบัติ ตามวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ในพระวินัย การปฏิบัติเพื่อให้พ้นจากอาบัติสามารถเรียกอีกหนึ่งว่าการแสดงคืนอาบัติ

การแสดงคืนอาบัติ คือ การปฏิบัติตามวิธีที่กำหนดไว้ในพระวินัย เพื่อให้ภิกษุที่ต้องอาบัติพ้นจากมลทิน กลับมาบริสุทธิ์ดังเดิม

การต้องอาบัติ ตามศีล ๒๒๗ มีดังต่อไปนี้คือ ปาราชิกมี ๔ ข้อ สังฆาติเสถมี ๑๓ ข้อ อนิยตมี ๒ ข้อ นิสสัคคียปาจิตติยมี ๓๐ ข้อ ปาจิตติยมี ๘๒ ข้อ ปาฏิเทสนียะมี ๔ ข้อ เสขิยะสาธูปมี

๒๖ ข้อ โทชนปฏิสังยุตต์มี ๓๐ ข้อ ธรรมเทศนาปฏิสังยุตต์มี ๑๖ ข้อ ปกนิสสะมี ๓ ข้อ และอิทธิกนิสสะมี ๓ ข้อ มีวิธีแสดงคตินาปฏิบัติตามระดับความหนักเบาของอาบัติที่ต้อง ซึ่งแบ่งเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๓ ประเภท คือ

๑. อาบัตินักที่สุด หมายถึง ละเมิดแล้วขาดจากความเป็นภิกษุทันที ไม่ว่าจะมีคนรู้หรือไม่ก็ตาม เรียกว่าอาบัติปาราชิก มี ๔ ข้อ คือ

- (๑) เสพเมถุน แม้กับสัตว์เดรัจฉานตัวเมีย (ร่วมสังวาสกับคนหรือสัตว์)
- (๒) ถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของไม่ได้ให้มาเป็นของตน จากบ้านก็ดี จากป่าก็ดี (ขโมย)
- (๓) พรากรมุญชจากชีวิต (ฆ่าคน) หรือแสวงหาศาสตราอันจะนำไปสู่ความตายแก่มนุษย์
- (๔) กล่าวอวดอุตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตน (ไม่รู้จริง แต่โอ้อวดความสามารถของตัวเอง หรือพูดอวดคุณวิเศษที่ไม่มีในตน)

ทั้ง ๔ ลักขาบทนี้ ผู้ล่วงละเมิดจะหมดสภาพจากความเป็นภิกษุทันที และจะบวชอีกไม่ได้ตลอดชีวิต อรรถกถาจารย์ได้เปรียบเทียบว่าเป็นตาลยอดด้วน เปรียบเหมือนนักโทษที่ถูกประหารชีวิตแล้วในกฎหมายบ้านเมือง ไม่สามารถฟื้นคืนชีพมาอีก ไม่มีทางแสดงคืนได้ นอกจากจะปฏิญาณตนเป็นฆราวาสเสีย ในอัฐกถาจุฬารัตนสังฆาสูตร อ้างในตามรอยพระอรหันต์ของพุทธทาสภิกขุ ว่า “ภิกษุผู้ต้องปาราชิกแล้ว ละเพศภิกษุเสีย อยู่ในเพศสามเณร รักษาศีลสืบให้บริบูรณ์ ขยายขยายในภavana บางพวกก็ยังเป็นโสคาบัน สกทาคามี อนาคามี บางพวกเกิดในเทวโลก”^{๑๔} หมายถึง ผู้ต้องอาบัติปาราชิกเมื่อแสดงคืนแล้วสามารถบรรลุโลกุตระธรรมได้อีก หากผู้นั้นมีความตั้งใจรักษาศีลปฏิบัติสมาธิภาวนาโลกุตระธรรม หากบรรลุขั้นต้นแล้วย่อมสามารถบรรลุขั้นสูงคืออรหันต์ได้ ดังนั้นการแสดงคืนอาบัติปาราชิกคือการละเพศภิกษุ

๒. อาบัตินกรลงมา คือ อาบัติสังฆาติเสสทั้ง ๑๓ ลักขาบท ได้แก่ประเภทที่ฝ่าฝืนแล้วไม่ถึงกับการขาดจากความเป็นภิกษุ แต่ต้องอยู่ปริวาสหรืออยู่มานัต คือ การลงโทษกักบริเวณตัวเอง ประจานตัวเองตามกรรมวิธีของสงฆ์ การอยู่ปริวาสถ้าไม่ปกปิดก็เพียงแต่ขอมานัตต่อสงฆ์ตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป แล้วให้อยู่มานัตครบ ๖ ราตรี เมื่ออยู่ครบแล้วก็ไปขออภัยทานต่อสงฆ์ ๒๐ รูป เมื่อออกอภัยทานแล้วก็ปณัฏฐาธิวัตร ถ้าปกปิดไว้นานเท่าใดต้องอยู่ปริวาสนานเท่าจำนวนวันที่ปิดไว้ก่อนแล้วจึงไปขอขมานัต อยู่มานัตต่ออีก ๖ ราตรี จึงจะได้อภัยทาน ภิกษุที่อยู่

^{๑๔} พุทธทาสภิกขุ, ตามรอยพระอรหันต์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๓๕),

ปรีวาสจะถูกตัดสิทธิต่าง ๆ มากมาย เช่น ไม่ให้ทำหน้าที่พระเถระ ห้ามถือสิทธิแห่งภิกษุปกติ ห้ามถือสิทธิอันพึงได้ตามลำดับพรรษา ฯลฯ ซึ่งการตัดสิทธิต่าง ๆ รวมทั้งสิ้น ๕๔ ข้อ^{๕๕}

การประพาศวัตรของภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสพึงแสดงขึ้นโดยการอยู่มานัต และการอยู่ปรีวาส ซึ่งการอยู่ปรีวาสหรืออยู่กรรมมี ๓ แบบ คือ^{๕๖}

๑. ปฏิจันนปรีวาส : การอยู่ปรีวาสเพื่ออาบัติที่ปกปิดไว้ตามจำนวนวันที่ปิดไว้
๒. สุทนต์ปรีวาส : การอยู่ปรีวาสของท่านที่ต้องอาบัติซ้ำซ้อนจนจำวัน และจำนวนอาบัติไม่ได้ ต้องอยู่ไปจนกว่าจะรู้สีกว่าครบวันที่ปิดไว้
๓. สโมธานปรีวาส : การอยู่ปรีวาสของท่านที่ต้องอาบัติมากแต่กำหนดวันที่ปิด และจำนวนอาบัติได้ ให้รวมอาบัติทั้งหมดเข้าด้วยกัน อยู่ไปจนครบวันที่ปิดแล้วขอ มานัตจากสงฆ์ อยู่มานัตอีก ๖ ราตรี

การอยู่ปรีวาสเป็นโทษที่ทำให้ผู้ต้องอาบัติได้รับโทษนาน ซึ่งมีผลทั้งทางกายและทางใจเปรียบเสมือนการจำคุก และกักขังในโทษฝ่ายบ้านเมือง เพื่อให้รู้สำนึกแล้วเข็ดหลาบจะได้ไม่ หวนกลับมาทำความชั่วอีก

๓. อาบัติเบา หมวดนี้มีมากมายเกี่ยวกับมารยาททั่วไปก็มี เกี่ยวกับการกินอยู่ก็มี ถ้า ต้องอาบัติหรือฝ่าฝืนแล้วเพียงแต่ “ปลงอาบัติ” หรือสารภาพผิดต่อหน้าพระอิกรูปหนึ่งก็พ้นผิด อาบัติประเภทนี้ได้แก่ อาบัติอุสสัจจัย อาบัติปาจิตตีย์ อาบัติปาฏิเทสนียะ อาบัติทุกกฏ และอาบัติ ทุพภาสิต การแสดงอาบัติคือการประจานความผิดของตน และรับว่าจะระวังไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไป

อาบัติตาทิกรณ์^{๕๗} เป็นเรื่องเกี่ยวกับภิกษุละเมิดสิกขาบท หรือต้องอาบัติที่จะต้องระงับ โดยการแสดงขึ้น ภิกษุที่ต้องอาบัติเมื่อรู้สึกสำนึกตัวว่าได้กระทำผิด สงฆ์ให้ออกาสกลับเนื้อกลับ ตัว โดยการแสดงขึ้นอาบัติที่ต้องนั้นตามระเบียบวิธีที่กำหนดไว้ในพระวินัย

^{๕๕} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรม มิก จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๑๗.

^{๕๖} พระราชธรรมนิเทศ (ระเบียบ ฐิตญาโณ), พระวินัยปิฎกย่อเล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : เอดิสัน เพรสโปรดักส์, ๒๕๔๓), หน้า ๕๕.

^{๕๗} สนิท ศรีสำแดง, นิติกรสงฆ์ เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทคอมแพคท์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๘๖.

การต้องอาบัติหรือการละเมิดสิกขาบทนั้นคือ การที่ภิกษุเผลอเดินออกนอกเส้นทาง การประพฤติพรหมจรรย์ พระพุทธศาสนามีได้ตัดโอกาสภิกษุเหล่านั้นเสียเลยทีเดียว พระพุทธองค์ทรงให้เพื่อนภิกษุตักเตือนเมื่อเห็นการกระทำ และยังยินดีให้อภัยเมื่อยอมรับผิด รู้สำนึกกลับใจ หายเข่อหยิ่ง แล้วแสดงกีนอาบัติโดยสัญญาว่าจะไม่ประพฤติเช่นนั้นอีก เมื่อแสดงกีนอาบัตินั้นแล้ว ภิกษุผู้กระทำผิดก็พ้นจากมลทินกลับมาบริสุทธิ์ดังเดิมเหมือนเมื่อไม่ได้ต้องอาบัติ นอกจากอาบัติปาราชิกทั้ง ๔ ประการที่ไม่สามารถแก้ไขได้ ถ้าต้องแล้วขาดจากความเป็นพระทันทีและไม่สามารถกลับมาบวชเป็นภิกษุได้อีก หากไม่ยอมรับสงฆ์พึงเข้าดำเนินการตามวิธีการที่ทรงกำหนดไว้เช่นกัน

การแสดงกีนอาบัติเป็นเรื่องของการปรับสภาพจิตใจภิกษุผู้กระทำผิด และรู้สึกตัวว่าได้กระทำผิดแล้วตั้งใจว่าจะไม่กระทำอีก เช่น การปลงอาบัติเมื่อได้กระทำความผิดเล็กน้อย เป็นอาบัติเบาโดยการสารภาพผิดกับเพื่อนภิกษุเพียงรูปเดียวก็พ้นได้ และการอยู่ปริวาสกรรมสำหรับภิกษุที่ต้องอาบัติหนักกระทำความผิดที่รุนแรง แต่สามารถแก้ไขได้ ซึ่งต้องใช้ระยะเวลา ใช้สถานที่และใช้จำนวนภิกษุมากขึ้น เพื่อรับรู้และเป็นสักขีพยาน เพื่อป้องกันไม่ให้ภิกษุนั้นกลับมาทำความผิดซ้ำอีกได้โดยง่าย ส่วนอาบัติปาราชิกแสดงว่าภิกษุต้องมีสภาพจิตใจที่ไม่สามารถปรับปรุงและฟื้นฟูให้กลับมาดีได้ดังเดิมอีก จึงต้องให้พ้นจากเพศภิกษุไป การแสดงกีนอาบัติภิกษุสงฆ์ต้องถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องช่วยเหลือเพื่อนภิกษุที่ต้องอาบัติให้พ้นจากอาบัติที่ต้องนั้นตามระเบียบวิธีการแสดงกีนอาบัติ หรือตามวิธีการระงับอาปตคาธิกรณ์ที่พระพุทธองค์ทรงกำหนดไว้

๔. กิจาจริกรรม

กิจาจริกรรมหมายถึง การงานหรือกิจอันจะพึงทำด้วยการประชุมสงฆ์^{๑๔} เช่น การให้ผ้ากฐิน การนิกะ การอุปสมบท เป็นต้น ซึ่งถือเป็นหน้าที่เป็นกรณีของสงฆ์ที่จะต้องจัดตั้งทำเพื่อให้สังคมสงฆ์เกิดความเรียบร้อยและเพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา

กิจหรือการงานที่จัดว่าเป็นกิจแต่ไม่เป็นอธิกรณ์นั้น และการงานที่เป็นทั้งกิจและเป็นทั้งอธิกรณ์ก็มี การงานที่เป็นกิจแต่ไม่เป็นอธิกรณ์ได้แก่ กิจที่ภิกษุทำแก่พระอาจารย์ อุปัชฌายะ หรือทำแก่ภิกษุผู้เสมอพระอาจารย์ พระอุปัชฌายะ ไม่จัดว่าเป็นอธิกรณ์ ส่วนการงานที่จัดว่าเป็นทั้งกิจ และเป็นทั้งอธิกรณ์ได้แก่ กิจที่ทำในรูปของสังฆกรรม ที่พระพุทธองค์ทรงกำหนดระเบียบปฏิบัติไว้ทั้งจำนวนภิกษุ คุณสมบัติของภิกษุและวิธีดำเนินการ หากดำเนินการถูกต้องตาม

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖.

ข้อกำหนดกิจจาธิกรณเป็นอันระงับ ถ้ากระทำให้ถูกต้องกิจเหล่านั้นก็ยังคงเป็นอธิกรณอยู่ต่อไป กิจจาธิกรณก็เหมือนกับอธิกรณประเภทอื่น ๆ ย่อมมีมูลแห่งการเกิดเช่นกัน

มูลเหตุแห่งกิจจาธิกรณตามที่ปรากฏในพระวินยปิฎกคือ “สงฆ์เป็นมูลอันหนึ่งแห่งกิจจาธิกรณ”^{๑๕} สงฆ์เป็นมูลเหตุแห่งกิจจาธิกรณหรือเป็นมูลเหตุที่ทำให้เกิดสังฆกรรมเนื่องจากภิกษุสงฆ์มีจำนวนมากขึ้น และพระพุทธองค์ทรงมีพระประสงค์ที่จะให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการบริหารหมู่คณะด้วยตนเอง จึงทรงกำหนดระเบียบวิธีต่าง ๆ เพื่อให้การปฏิบัติเป็นไปในแนวเดียวกัน เช่น การนาสนะสามเณร การลงนิกหกรรม การอุปสมบท การรับอาบัติในสงฆ์ ฯลฯ กิจเหล่านี้มีขั้นตอนและวิธีดำเนินการเฉพาะเป็นเรื่องของสงฆ์ โดยทรงกำหนดจำนวนภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป จึงจะเรียกว่า “สงฆ์” หากเป็นเรื่องที่มีความสำคัญน้อยก็กำหนดจำนวนภิกษุผู้ทำสังฆกรรมเพียง ๔ หรือ ๕ รูป หากเป็นกิจที่มีความสำคัญมากก็ใช้ภิกษุจำนวนมาก เช่น ๑๐ รูป หรือ ๒๐ รูป ร่วมรับรู้ร่วมพิจารณาตัดสินใจเพื่อให้กิจเหล่านั้นสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี การกำหนดจำนวนภิกษุในการทำสังฆกรรมย่อมขึ้นอยู่กับความสำคัญ หรือประเภทของกิจจาธิกรณที่พระพุทธองค์ทรงจำแนกไว้

กิจจาธิกรณหรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นแล้วสงฆ์จะต้องจัดต้องทำให้ถูกต้องตามพุทธกำหนดโดยทำในรูปของสังฆกรรม จำแนกออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑. อปโลกนกรรม คือ การบอกเล่ากันในที่ประชุมสงฆ์เป็นไปในลักษณะแจ้งให้ที่ประชุมทราบ ไม่ต้องตั้งญัตติ คือการนัดหมายเพื่อทำกิจร่วมกัน และไม่ต้องสวดอนุสาวนา คือการขอมติจากสงฆ์ ได้แก่ การนาสนะสามเณรผู้กล่าวต่อพระพุทธเจ้า การรับสามเณรรูปนั้นผู้ประพฤดิเรียบร้อยเข้าหมู่ การประกาศลงพรหมทัณฑ์และประกาศแจกอาหารในโรงฉัน

๒. ญัตติกรรม คือ กรรมอันกระทำด้วยญัตติ คือประกาศนัดหมายให้สงฆ์ทราบเพื่อทำกิจร่วมกันไม่ต้องสวดอนุสาวนา คือไม่ต้องขอมติในที่ประชุมสงฆ์มี ๘ สถาน เช่น อุโบสถ ปวารณารับอาบัติอันภิกษุแสดงในสงฆ์ ประกาศเลื่อนวันปวารณา ประกาศเริ่มต้นระงับอธิกรณด้วยคิณวัตตการกวินัย เป็นต้น

๓. ญัตติทุติยกรรม แปลว่า กรรมมีวาจาครบ ๒ คือ ตั้งญัตติ ๑ ครั้ง และสวดอนุสาวนาอีก ๑ ครั้ง เช่น การคว่ำบาตร การหงายบาตร การให้ผ้ากฐิน การแสดงที่สร้างกุฎให้แก่ภิกษุ เป็นต้น

^{๑๕} วิ.จู. (บาลี) ๖/๖๔๕/๓๐๕.

๔. ญัตติจตุตถกรรม แปลว่า กรรมที่มีญัตติเป็นที่ ๔ คือ ตั้งญัตติ ๑ ครั้ง และ สวดอนุสาวนาอีก ๓ ครั้ง เช่น การนิกะหะ คือการลงโทษภิกษุที่ประพฤติดี การให้ ปรีวาสและมานัตแก่ภิกษุที่ต้องอาบัติสังฆาทิเสส การอุปสมบท การอัพภาน เป็นต้น

กิจจาริกรรมหรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นแล้วสงฆ์จะต้องจัดตั้งทำให้ถูกต้องตามพุทธกำหนด โดยทำในรูปของสังฆกรรมทั้งสี่ประเภทข้างต้น เป็นการจำแนกตามความสำคัญของกิจ กิจที่มีความสำคัญไม่มากนักก็ใช้ภิกษุจำนวนน้อย และเพียงแต่ตั้งญัตติอย่างเดียวโดยไม่ต้องสวดอนุสาวนาหรือสวดอนุสาวนาเพียงหนึ่งเดียวก็เพียงพอ ส่วนกิจที่มีความสำคัญมากก็ใช้ภิกษุจำนวนมาก มีการตั้งญัตติและสวดอนุสาวนาอีก ๓ ครั้ง เพื่อให้ที่ประชุมสงฆ์ได้มีเวลาพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบหลายเที่ยวว่าจะอนุมัติหรือไม่ เช่น สังฆกรรมประเภท ญัตติจตุตถกรรมมี นิกะหะอุปสมบท เป็นต้น

จากการที่บุคคลตกลงปลงใจเห็นดีเห็นงามเข้ามาบวชเพื่อประพฤติพรหมจรรย์เจริญรอยตามพระพุทธองค์เพื่อจุดหมายสูงสุด โดยมีพระธรรมเป็นหลักปฏิบัติและมีพระวินัยเป็นกรอบการดำเนินชีวิตนั้น ปรากฏว่ายังมีเรื่องราวข้อปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคในการประพฤติพรหมจรรย์ของสงฆ์และส่งผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น เรื่องราวและข้อปัญหาต่างๆ เหล่านั้นเรียกว่า อธิกรณ์ เช่น การโต้แย้งทู่หมัดเกี่ยวกับพระธรรมวินัย การฟ้องร้องภิกษุผู้ละเมิดพระวินัย การต้องอาบัติ การปรับอาบัติ การแสดงกีนอาบัติของภิกษุ ตลอดจนภารกิจต่างๆ ที่สงฆ์จะต้องจัดตั้งทำให้เรียบร้อยตามข้อกำหนดของพระพุทธองค์ที่ทรงวางไว้เพื่อให้สังฆมสงฆ์มีระเบียบแบบแผนที่ดีงามและเหมาะสมตามหลักการประพฤติพรหมจรรย์

กิจจาริกรรมแต่ละประเภทมีมูลเหตุสำคัญมาจากภิกษุสงฆ์ที่ประกอบด้วยเจตนาหรือความปรารถนา ๒ ประการ คือ ความปรารถนาดีและความปรารถนาที่เลว กิจจาริกรรมที่เกิดจากความปรารถนาดีหรือกุศลเจตนา เพื่อจรรโลงพระพุทธศาสนา เพื่อให้การประพฤติปฏิบัติเป็นไปโดยถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย เช่น การโจทภิกษุผู้ต้องอาบัติเพื่อต้องการให้ออกจากอาบัติเมื่อภิกษุผู้ต้องอาบัติรู้ด้วยยอมรับ และแสดงกีนอาบดีย่อมเป็นผลดีแก่ทุกฝ่ายหรือเมื่อเกิดอธิกรณ์ขึ้นในหมู่สงฆ์ สงฆ์ผู้มีความปรารถนาดีร่วมมือร่วมใจประชุมทำการระงับอธิกรณ์นั้นก็เกิดผลดีอีกเช่นกัน แต่บางครั้งการกระทำด้วยความปรารถนาดีเจตนาดีกลับส่งผลไปในทางตรงกันข้ามกลายเป็นความวุ่นวายดังกรณีพระวินัยธรและพระธรรมกถึกในกรุงโกสัมพีสมัยพุทธกาล ทั้งสองฝ่ายต่างวิวาท ด้วยกุศลเจตนาแต่หาข้อยุติไม่ได้ ประกอบกับลูกศิษย์ลูกหาของแต่ละฝ่ายเข้าสมทบจึงเกิดเป็นวิวาทาธิกรณ์ดังกล่าวหรือการโจทอาบัติที่ภิกษุผู้โจทมีความปรารถนาดี ต้องการให้ออก

จาอาบัติ แต่ภิกษุผู้ละเมิดอาบัติไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ จึงเกิดเป็นอนุวาทาธิกรณ์ดังกรณีพระฉันนะในสมัยพุทธการเป็นตัวอย่าง

กิจจาธิกรณ์ที่เกิดจากความปรารถนาแล้ว หรืออกุศลเจตนาของผู้กระทำความผิดที่มีจิตประกอบด้วยโลภ โกรธ หลง เพื่อต้องการเกียรตินิยม ชื่อเสียง ลาภสักการะ ความสุขสบาย หรือเพื่อมุ่งร้ายหวังทำลายผู้อื่น กระทำด้วยความเห็นแก่ตัว ความเห็นผิด ดังวิวาทาธิกรณ์กรณีพระภิกษุชาววัชชีบุตรที่แสดงให้เห็นเจตนาพยายามหลีกเลี่ยงหลักพระธรรมวินัยเพื่อความสุขสบายของตนเอง และพวกพ้องหรืออนุวาทาธิกรณ์กรณีโจทก์เจ้พระทัฬหฬลบุตร เป็นต้น

กิจจาธิกรณ์ที่เกิดขึ้นทั้งเกิดจากความปรารถนาดีและความปรารถนาเลวก็ตาม ย่อมมีผลกระทบต่อความผาสุกในสังคมสงฆ์ ความเลื่อมใสของชาวบ้านและความตั้งมั่นแห่งพระสัตถธรรม

อธิกรณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนอกจากภิกษุสงฆ์จะเป็นมูลเหตุที่สำคัญแล้ว ชาวบ้านก็มีส่วนในการสนับสนุนด้วย เพราะถึงแม้ผู้ที่เข้ามาบวชจะมีความตั้งใจสละโลกียสุขเพียงใดก็ตาม ย่อมหวังในหวาดต่อความรุนแรงของกระแสค่านิยมทางวัตถุนิยมในสังคม ชาวพุทธส่วนหนึ่งเข้าวัดเพียงเพื่อขอโชคลาภและเครื่องรางของขลังต่าง ๆ จากพระ เมื่อได้มาแล้วบังเอิญได้ผลไปตามที่คิดที่หวังเอาไว้ก็จะนำข้าวของเงินทองไปถวายเป็นการตอบแทนจำนวนมากๆ พระบางรูปบางสำนักก็ฉวยโอกาสจากความหลงเชื่อถือผลิตสิ่งเหล่านั้นขึ้นจำหน่ายอย่างเป็นลำเป็นสัน มีการโฆษณาประชาสัมพันธ์ทั้งในหนังสือพิมพ์รายวัน รายสัปดาห์และนิตยสารต่าง ๆ มากมาย ซึ่งก็ได้รับการตอบสนองอย่างดีจากชาวบ้านที่หลงเชื่อทำให้พระมีเงินทองสะสมจนร่ำรวยหลงลืมตัว ใช้พลังอำนาจเงินตรากลับไปแสวงหาความสุขทางโลกเยี่ยงปุถุชนทั่วไป ประพฤติผิดหลักพระธรรมวินัยอย่างร้ายแรงจนเกิดการฟ้องร้องเป็นเรื่องอื้อฉาวตามมา รวมทั้งสุภาพสตรีที่ปฏิบัติตนรับใช้ใกล้ชิดกับพระภิกษุสงฆ์จนเกินขอบเขตที่เหมาะสม จะโดยไม่เจตนาหรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์ก็ตาม ทำให้พระบางรูปที่ตั้งใจจะเป็นพระที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต้องมีอันเป็นไปพ่ายแพ้ต่อกิเลสตัณหาที่มาจากความใกล้ชิดสนิทสนม อธิกรณ์เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในกระบวนการประพฤติพรหมจรรย์ของภิกษุสงฆ์ที่เป็นไปโดยหลักว่า ภิกษุผู้เป็นสหธรรมิกต่างสงเคราะห์เกื้อกูลซึ่งกันและกัน เพื่อการปฏิบัติสู่เป้าหมายเดียวกัน ในการประพฤติปฏิบัติธรรมร่วมกัน(สหธรรมิก)นี้ย่อมจะมีสิ่งอันเป็นเหตุให้เกิดอุปสรรคในการปฏิบัติเพื่อกำจัดอาสวกิเลสขึ้นมาได้ สิ่งอันเป็นเหตุให้เกิดอุปสรรคต่อการประพฤติพรหมจรรย์นี้เองที่เรียกว่า “อธิกรณ์” อธิกรณ์อาจจะเกิดขึ้นเพราะเจตนาดีของพระภิกษุผู้มีศีลอันเป็นที่รัก ซึ่งมุ่งหวังสงเคราะห์เกื้อกูลเพื่อนสหธรรมิก และอนุเคราะห์พระวินัยก็ได้ หรืออาจจะเกิด

จากเจตนาชั่วของภิกษุผู้ร้ายางอายุซึ่งมุ่งหวังลาภสักการะส่วนตนก็ได้ สิ่งอันจะก่อให้เกิดเป็น
อริกณนั้น เมื่อกล่าวโดยลักษณะแล้วมีอยู่ ๔ ประเภท คือ

๑. อริกณที่ สืบเนื่องมาจากการโต้แย้ง โต้เถียงกัน เรื่องพระธรรม พระวินัย
๒. อริกณอันสืบเนื่องมาจากการกล่าวหากันด้วยเรื่องละเมิดพระวินัยเพราะ
ไม่ปฏิบัติให้สอดคล้องกับข้อกำหนดที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้
๓. อริกณอันสืบเนื่องมาจากการยอมรับผิดและการรับโทษตามข้อกำหนด
แห่งพระวินัย

๔. อริกณอันสืบเนื่องมาจากการที่พระภิกษุสงฆ์ต้องทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อ
ความบริสุทธิ์ของพระภิกษุและคณะสงฆ์

ทั้ง ๔ ลักษณะนี้ คือสิ่งอันเป็นสาเหตุให้การประพฤติพรหมจรรย์ของพระภิกษุไม่เป็น
โดยสะดวกราบรื่นจะเป็นภาระของพระภิกษุสงฆ์ที่ต้องชำระสะสางให้เหตุอันเป็นอุปสรรคหมดไป

๒.๑.๒ วิธีระงับอริกณ

อริกณต่างๆ ที่เกิดขึ้นถือเป็นหน้าที่ของสงฆ์ที่จะต้องดำเนินการให้ยุติลงไปด้วยดี
เช่น วิวาทาธิกณ คือการเถียงกัน ไม่ลงรอยเดียวกันเกี่ยวกับพระธรรมวินัย สงฆ์จะต้องชี้ขาดว่า
ฝ่ายใดถูก ฝ่ายใดผิด อนุวาทาธิกณ คือ การฟ้องร้องกันเกี่ยวกับภิกษุต้องอาบัติ สงฆ์จะต้อง
พิจารณาวินิจฉัยว่าจริงหรือไม่จริง อาปตคาธิกณคือเรื่องเกี่ยวกับอาบัติ การปรับอาบัติ การแสดง
คินอาบัติ ถ้าหากเกี่ยวกับสงฆ์แล้วสงฆ์ต้องเป็นธุระช่วยเหลือในการแสดงคินอาบัติ หรือการให้
สละสมณเพศสำหรับภิกษุที่ต้องอาบัติปาราชิกและกิจจาธิกณ คือสังฆกรรมต่างๆ สงฆ์จะต้อง
ช่วยกันดำเนินการให้สำเร็จลุล่วงตามระเบียบหรือข้อบัญญัติในพระวินัย เพื่อความเป็นระเบียบ
เรียบร้อยในสังฆมสงฆ์และเพื่อแสดงออกถึงความสามัคคีในหมู่คณะตามพุทธประสงค์เป็นต้น

อริกณที่เกิดขึ้นหากได้รับการแก้ไขให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีก็จะบรรลุลผล คือสังฆม
สงฆ์มีความเรียบร้อย มีความสามัคคี ภิกษุอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ภิกษุอลัชชีถูกกำราบหรือถูก
กำจัดออกไปและเป็นการป้องกันปัญหาต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบันและในอนาคต ทำให้เกิดความ
เลื่อมใสแก่ผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส และเกิดความเลื่อมใสยิ่งขึ้นกับผู้ที่ไม่เลื่อมใสแล้ว ตลอดจนเพื่อความ
มั่นคงสถาพรกับพระพุทธศาสนา แต่ถ้าหากอริกณไม่ได้รับการเหลียวแลแก้ไข หรือแก้ไขปัญหา
ในทางที่ไม่เป็นไปตามธรรมตามวินัยจะเกิดผลในทางตรงข้ามเกิดความเสียหายต่อคณะสงฆ์
โดยรวมและกระทบต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา

เนื่องจากอธิกรณ์ต่าง ๆ มีมูลเหตุมาจากภิกษุสงฆ์ คณะสงฆ์ได้รับความเสียหายโดยตรง สงฆ์จึงมีหน้าที่ยุติข้อปัญหาอธิกรณ์เหล่านั้นและเพื่อให้เป็นไปตามพุทธประสงค์ที่ต้องการให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการบริหารหมู่คณะ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ของสงฆ์และพุทธบริษัททั้งหลาย การยุติปัญหาหรือการระงับอธิกรณ์จะต้องเป็นไปตามหลักการที่ทรงวางไว้คือ “เป็นธรรม เป็นวินัย”^{๒๐} หรือ ระงับโดยชอบด้วยพระธรรม พระวินัย โดยให้กระทำตามวิธีการที่ทรงบัญญัติไว้

พระพุทธองค์ทรงกำหนดวิธีระงับอธิกรณ์ประเภทต่างๆ เพื่อให้สงฆ์ดำเนินการตามหลักการที่ชอบด้วยพระธรรม พระวินัย มีทั้งหมด ๗ วิธีคือ^{๒๑}

๑. สัมมุขวินัย

สัมมุขวินัยหมายถึง ระเบียบอันพึงทำในที่พร้อมหน้า ได้แก่การระงับอธิกรณ์ในที่พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าธรรมวินัย พร้อมหน้าบุคคล^{๒๒}

พระพุทธองค์ทรงบัญญัติวิธีระงับอธิกรณ์ในที่พร้อมหน้า หรือสัมมุขวินัย เนื่องจากสมัยพุทธกาลขณะที่พระองค์ประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกคหบดี กรุงสาวัตถี พระฉัพพัคคีย์ คือ พวกภิกษุ ๖ รูป ได้กระทำความผิดชะนิยกรรมบ้าง นิยสกรรมบ้าง ปิพพาชนิยกรรมบ้าง ปฏิสารนิยกรรมบ้าง อุกเขปนนิยกรรมบ้าง แก่ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ลับหลัง

^{๒๐} วิ. จุ. (บาลี) ๖/๑๖/๓-๒๓/๑๐, ๕๓/๒๑-๖๓/๒๓, ๕๓/๓๕-๑๐๕/๔๒, ๑๔๓/๕๘-๑๕๘/๖๑, ๑๘๘/๓๓-๑๙๕/๓๖.

^{๒๑} วิ. จุ. (บาลี) ๖/๕๘๕/๒๖๓, ๕๘๕/๒๓๐, ๖๐๐/๒๓๓, ๖๐๘/๒๘๒, ๖๑๑/๒๘๔, ๖๑๔/๒๘๖, ๖๒๕/๒๙๕.

^{๒๒} คำว่า “ความพร้อมหน้าสงฆ์” หมายถึง “ภิกษุผู้เข้ากรรมมีจำนวนเท่าไร ภิกษุเหล่านั้นมาประชุมกัน นำนันทะของผู้ควรฉันทะมา ผู้อยู่พร้อมหน้ากันไม่คัดค้าน” พระอรรถกถาจารย์อธิบายเพิ่มเติมว่าในประเด็นนี้ “ความที่การกสงฆ์พร้อมหน้าด้วยอำนาจสังฆสามัคคี”

คำว่า “ความพร้อมหน้าธรรม วินัย” หมายถึง “อธิกรณ์นั้น ระงับโดยธรรมโดยวินัย และโดยสัตตสุสาน” ส่วนพระอรรถกถาจารย์อธิบายเพิ่มเติมว่า “ความที่เรื่องอันจะพึงระงับมีชื่อว่า ความพร้อมหน้าธรรม ส่วนการระงับโดยวิธีที่อธิกรณ์จะพึงระงับได้ ชื่อว่าความพร้อมหน้าวินัย”

คำว่า “ความพร้อมหน้าบุคคล” หมายถึง “โจทก์และจำเลยทั้งสอง เป็นคู่ต่อสู้ในคดีอยู่พร้อมหน้ากัน” พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า “การที่มีผู้วิวาทกับเรื่องมีเรื่องวิวาทเกิดพร้อมหน้าคู่วิวาท ผู้มีประโยชน์ขัดแย้งกัน”

บรรดาภิกษุอื่นๆ ต่างกล่าวโทษติเตียน แล้วกราบทูลเรื่องนั้นให้พระพุทธองค์ฯ ทรงรับสั่งในที่ประชุมสงฆ์ และรับสั่งถามภิกษุจฬพัคคีย์ทรงดำหนิด้วยประการต่างๆ ในที่สุดทรงบัญญัติพระวินัยความว่า “กรรมทั้ง ๖ ประการนั้น ภิกษุไม่พึงทำแก่ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ล้นหลัง ภิกษุใดทำต้องอาบัติทุกกฏ”^{๒๓}

สำหรับกรรมที่ทาลงไปในลักษณะอย่างนั้นหรือลักษณะอย่างอื่นที่ไม่ชอบด้วยพระธรรมวินัยไม่ถือว่าเป็นกรรมที่จะต้องยอมรับและปฏิบัติตามเพราะเป็นโมฆกรรม พระพุทธองค์ฯ ทรงจำแนกประเภทบุคคลผู้กระทำความผิดออกเป็น ๖ ประเภท คือ

- (๑) อธรรมวาทีบุคคล
- (๒) ภิกษุอธรรมวาทีมารูป
- (๓) สงฆ์อธรรมวาที
- (๔) ธรรมวาทีบุคคล
- (๕) ภิกษุธรรมวาทีมารูป
- (๖) สงฆ์ธรรมวาที

เนื่องจากกรรมทั้ง ๖ ประการนั้น ต้องทำเป็นสังฆกรรม อธิกรณสมณะ อันต้องนำมาใช้ในการกระทำความผิดดังกล่าว จึงใช้สัมมุขาวินัย โดยทรงกำหนดเงื่อนไขของสัมมุขาวินัยไว้ว่า จะต้องประกอบด้วยองค์ ๔ ประการ คือ

- (๑) พร้อมหน้าสงฆ์ คือ ภิกษุผู้เข้าประชุมครบองค์สงฆ์ คือไม่น้อยกว่า ๕ รูป
- (๒) พร้อมหน้าบุคคล คือ บุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้น อยู่พร้อมกันในที่ประชุมสงฆ์

(๓) พร้อมหน้าวัตถุ คือเรื่องหรืออิทธิฤทธิ์ยกขึ้นมาเป็นเหตุในการพิจารณาตัดสิน

(๔) พร้อมหน้าพระธรรมวินัย คือ ขั้นตอนในการพิจารณาวินิจฉัย ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย คือ จะตัดสินว่าถูกหรือผิดต้องเป็นไปตามเงื่อนไข หรือข้อกำหนดที่พระธรรมวินัยกำหนดไว้

ในส่วนที่เกี่ยวกับบุคคล ๖ ประเภทดังกล่าวแล้วนั้น เมื่อเข้ามาเกี่ยวข้องกับการระงับอิทธิพลและอิทธิพลนั้นได้ระงับไป แต่จะเป็นการระงับที่ชอบด้วยพระธรรมวินัยหรือไม่ ทรงให้หลักในการตัดสินยอมรับไว้ ๒ ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้คือ

^{๒๓} วิ. จุ. (บาลี) ๖/๕๘๕/๒๖๗

(๑) ธรรมวาทีบุคคลก็ดี ธรรมวาทีบุคคลมากรูปก็ดี สงฆ์ธรรมวาทีก็ดี มีการขึ้นธรรมวาทีบุคคลรูปเดียว หรือหลายรูป หรือสงฆ์ฝ่ายธรรมวาทีให้เคลื่อนตามความประสงค์ของตนโดยให้ยอมรับว่านั่นเป็นธรรม เป็นวินัย ถ้าฝ่ายธรรมวาทีเคลื่อนตาม เห็นด้วย อธิกรณ์นั้น ถึงแม้จะระงับในท่ามกลางสงฆ์ บุคคล วัตถุ ก็เชื่อว่าไม่เป็นการระงับโดยชอบด้วยพระธรรมวินัยเพราะขัดหลักสัมมุขาวินัยข้อที่ ๔ คือ “ระงับพร้อมหน้าพระธรรมวินัย”

(๒) ธรรมวาทีบุคคล ธรรมวาทีบุคคลหลายคน สงฆ์ธรรมวาทีให้ฝ่ายธรรมวาทีคนเดียว หลายคน หรือสงฆ์ธรรมวาที ให้เคลื่อนตาม เห็นตามและยอมรับว่า นี่เป็นวินัย นี่เป็นธรรม ถ้าอธิกรณ์นั้นระงับลงไป ถือว่าเป็นการระงับโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย เพราะไม่ขัดกับหลักสัมมุขาวินัยทั้ง ๔ ประการดังกล่าว

สัมมุขาวินัยเป็นวิธีระงับข้อปัญหาอธิกรณ์ซึ่งกระทำในที่พร้อมหน้า พระพุทธองค์ทรงกำหนดให้บุคคลผู้เกี่ยวข้องในเรื่องราวทั้ง โจทก์ จำเลย พยาน และผู้มีส่วนรู้เห็นมาพร้อมหน้ากัน เพื่อทำการไต่สวน สอบสวนโดยซึ่งหน้า เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายให้การตามความจริง ยกเรื่องราวข้อปัญหาที่เกิดขึ้นมาพิจารณาวินิจฉัยโดยสงฆ์จำนวนไม่น้อยกว่า ๕ รูป ร่วมกันดำเนินการเพื่อให้เกิดความรอบคอบรัดกุมเป็นธรรมกับทุกฝ่าย และการวินิจฉัยตัดสินสงฆ์ต้องมีความเห็นตรงกัน โดยไม่มีภิกษุรูปใดรูปหนึ่งคัดค้านโดยใช้หลักพระธรรม หลักพระวินัยเป็นเกณฑ์ คือ การตัดสินว่าถูก หมายถึงถูกต้องตามหลักพระธรรม หลักพระวินัย การตัดสินว่าผิด หมายถึง ผิดจากหลักพระธรรม หลักพระวินัย เป็นต้น วิธีสัมมุขาวินัยเป็นวิธีที่ระงับอธิกรณ์ทุกประเภท

๒. สติวินัย

สติวินัย หมายถึง “วินัยอันสงฆ์พึงให้แก่พระชีนาสพที่ถึงพร้อมด้วยสติอันไพบูลย์”^{๒๔} หรือ “วิธีระงับด้วยสติ” หมายความว่า “สติวินัยนี้ พึงให้แก่พระชีนาสพเท่านั้น ไม่พึงให้แก่ภิกษุอื่น โดยที่สุดแม้เป็นพระอนาคามี และการให้สติวินัยนี้ต้องให้แก่พระชีนาสพที่ถูกโจทก์เท่านั้น”^{๒๕} โดยเป็นการประกาศสมมติให้ว่า เป็นผู้ที่มีสติสมบูรณ์ และการให้สติวินัยที่จัดได้ว่า “ชอบธรรม” นั้นต้องประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ กล่าวคือ

^{๒๔} “สติเวปุลลปุตตสฺส ชีนาสวสฺส ทาทพฺโพ วินโย สติวินโย” วิ.ม.(บาลี) ๓/๑๕๕-๒๐๐/๔๔๓.

^{๒๕} อภัย ปน สติวินโย ชีนาสวสฺสว ทาทพฺโพ น อญฺญสฺส อนตฺมโส อนาคามีโนปิ” วิ.ม.(บาลี).-/

- (๑) ภิกษุเป็นผู้บริสุทธิ์ ไม่ต้องอาบัติ
- (๒) ผู้อื่นโจทภิกษุนั้น
- (๓) ภิกษุนั้นขอ
- (๔) สงฆ์ให้สติวินัยแก่ภิกษุนั้น
- (๕) สงฆ์พร้อมเพรียงกันโดยธรรมให้

ความในข้อนี้เป็นข้อที่พึงสังเกตว่า การประพฤติปฏิบัติตามแนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้นั้นก็เพื่อที่จะได้บรรลุถึงเป้าหมาย คือความเป็นพระอริยบุคคลชั้นสูง ข้อบัญญัติทั้งปวงจึงเหมือนเป็นอุปกรณ์ช่วยเหลือ ให้เข้าถึงจุดหมายสะดวกรวดเร็ว เมื่อพระอรหันต์เป็นบุคคลซึ่งบรรลุถึงเป้าหมายนั้นแล้ว การที่จะมีใครไปกล่าวหาว่าท่านบกพร่องไปจากแนวทางการปฏิบัตินั้นจึงฟังไม่ขึ้น เพราะผลของการปฏิบัติเป็นสิ่งยืนยันการประพฤติปฏิบัติของท่านแล้ว เพราะถ้าท่านมีข้อประพฤติปฏิบัติบกพร่อง ท่านก็ย่อมไม่บรรลุถึงที่สุดได้ ตัวอย่างการระงับอธิกรณ์ด้วยสติวินัยนั้น มีปรากฏชัดเจน ดังกรณีการโจทพระทัฬหฬลบุตร^{๒๖}

ในสมัยพุทธกาล พระทัฬหฬลบุตรบรรลุอรหันต์ตั้งแต่อายุยังน้อย แต่ปรารถนาจะทำประโยชน์ให้แก่สงฆ์ จึงไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ขอรับหน้าที่เป็นผู้จัดการเรื่องที่อยู่อาศัย แล้วจัดภิกษุไปฉันในที่นิมนต์ที่ประชุมสงฆ์เห็นชอบโดยไม่มีภิกษุใดคัดค้านจึงประกาศแต่งตั้ง เมื่อท่านได้รับการแต่งตั้งก็ทำหน้าที่ได้ดีและเรียบร้อยจนได้รับการยกย่อง ถึงแม้มีภิกษุมากล้นเกลี้ยงต่างๆ นานา แต่ท่านก็มีได้บกพร่อง พระเมตติยะกับพระภุมมชกะเป็นพระบวชใหม่ได้รับการจัดอันดับในที่นิมนต์ช้า และคนก็ไม่สนใจถวายอาหารดี ๆ เข้าใจผิดว่าพระทัฬหฬลบุตรกลั่นแกล้ง จึงหาเรื่องให้นางเมตติยาภิกษุโจทอาบัติปาราชิกว่าข่มขืนนาง เมื่อเรื่องถึงพุทธสำนักทรงสอบสวนในที่ประชุมสงฆ์ให้สีกนางเมตติยาภิกษุณีเสีย สำหรับพระเมตติยะกับพระภุมมชกะเพราะเป็นภิกษุดันบัญญัติ อันเรียกว่า “อาทิกัมมิกะ” จึงพ้นความผิด ทรงบัญญัติสิกขาบทที่ ๘-๙ แห่งสังฆาติเสส

เพื่อป้องกันไม่ให้พระอรหันต์ถูกรุกรานจากภิกษุพาลต่อไป จึงทรงรับสั่งให้พระสงฆ์ให้สติวินัยแก่พระทัฬหฬลบุตรเป็นปฐม โดยห้ามใครโจทพระอรหันต์ด้วยอาบัติ เพราะท่านเป็นผู้ถึงความไพบูลย์แห่งสติแล้ว

กรรมวิธีในการให้สติวินัยนั้น ทรงกำหนดไว้ ดังนี้คือ

- (๑) พระอรหันต์ เข้าไปหาสงฆ์ขอสติวินัยจากสงฆ์ ๓ ครั้ง

^{๒๖} วิ. ฐ. (บาลี) ๖/๕๘๕/๒๗๐-๕๘๗/๒๗๕.

(๒) ภิกษุผู้ฉลาด ผู้สามารถสวดประกาศให้สติวินัยแก่พระอรหันต์ด้วยญัตติจุตถกรรมวาจา

จากนั้นทรงแสดงการใช้สติวินัยที่จัดว่าเป็นธรรม จะต้องประกอบด้วยองค์ ๕ คือ^{๒๓}

- (๑) ภิกษุเป็นผู้หมั่นจด ไม่ต้องอาบัติ คือ เป็นพระอรหันต์
- (๒) มีผู้โจทก์ท่านด้วยอาบัติ
- (๓) ท่านขอสติวินัยจากสงฆ์
- (๔) สงฆ์สวดประกาศให้สติวินัยแก่ท่าน
- (๕) สงฆ์พร้อมเพรียงกันโดยธรรม ให้สติวินัยแก่ท่าน

พระวินัยและสิกขาบทเป็นเครื่องฝึกหัดฝึกฝนและเป็นกรอบการดำเนินชีวิตของผู้ออกบวชหรือผู้ที่กำลังประพฤติพรหมจรรย์ซึ่งอยู่ในระหว่างการเดินทางยังไม่บรรลุถึงจุดหมายสูงสุด พระอรหันต์เป็นผู้บรรพตพรหมจรรย์เป็นผู้บรรลุจุดหมายสูงสุดนั้นแล้ว จึงเป็นไปได้ที่พระอรหันต์จะก้าวล่วงออกไปนอกรอบทางเดินที่ผ่านพ้นมาแล้วนั้นอีก ดังนั้นเมื่อมีผู้กล่าวหาว่าพระอรหันต์ต้องอาบัติหรือละเมิดพระวินัย สงฆ์จึงต้องคุ้มครองป้องกันและรับรองว่าพระอรหันต์เป็นผู้มีสติสมบูรณ์ไม่มีความจำเป็นใด ๆ ที่จะแก่งัดหรือเจตนาละเมิดอาบัติโดยการให้สติวินัยแก่พระอรหันต์

๓. อมูพหวินัย

อมูพหวินัยหมายถึง “วินัยที่สงฆ์พึงให้แก่จำเลยผู้หายหลง”^{๒๔} เป็นการที่สงฆ์โดย ‘สังฆสภา’ ได้ร่วมกันระงับอธิกรณ์โดยยกประโยชน์ให้แก่จำเลยที่ต้องอาบัติในขณะที่เป็นบ้า ซึ่งแม้จำเลยจะได้กระทำการดังที่ถูกโจทก์จริง ก็ไม่ถือว่าเป็นอาบัติ เป็นวิธีระงับอธิกรณ์สำหรับภิกษุผู้หายจากเป็นบ้า ได้แก่ การที่สงฆ์สวดประกาศให้สมมติแก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว เพื่อระงับอนุวาทาธิกรณ์คือในขณะที่จำเลยเป็นบ้าทำการล่วงละเมิดอาบัติ แม้จะเป็นจริงก็ไม่ถือว่าเป็นอาบัติ เมื่อภิกษุนั้นหายเป็นบ้าแล้ว มีผู้โจทก์ด้วยอาบัติระหว่างเป็นบ้าไม่รู้จบ ทรงให้สงฆ์สวดกรรมวาจาประกาศความข้อนี้ไว้ เรียกว่า อมูพหวินัย ยกฟ้องของโจทก์เสีย ภายหลังมีผู้โจทก์ด้วยอาบัตินั้น หรืออาบัติเช่นนั้นในขณะที่เป็นบ้าก็ให้อธิกรณ์เป็นอันระงับด้วยอมูพหวินัย การที่ทรงบัญญัติวิธีระงับอธิกรณ์ด้วยอมูพหวินัย เนื่องมาจากกรณีของพระคัคคะในสมัยพุทธกาล

^{๒๓} วิ. จุ. (บาลี) ๖/๕๕๕/๒๗๗.

^{๒๔} “อมูพหุสส ทาดพฺโพ วินโย อมูพหุวินโย” วิ.ม.(บาลี) -/๑๕๕-๒๐๐/๔๔๗.

พระคัคคะวิกลจริต ได้ประพาศิณวินัยเป็นจำนวนมาก ท่านเองก็ทำอะไรไม่ได้ แต่ยังมีภิกษุบางจำพวกที่เห็นการกระทำของท่านขณะเป็นบ้า พยายามเตือนให้ท่านระลึก และโจทอาบัติท่าน ถึงแม้ท่านจะเรียกให้ทราบ ว่า ท่านระลึกอะไรไม่ได้จริงๆ เพราะขณะที่ท่านนั้นท่านเป็นบ้า แต่ภิกษุเหล่านั้นก็ไม่ยอม พยายามโจทอยู่นั่นเอง

เมื่อเรื่องนั้นมาสู่พุทธสำนัก ทรงรับสั่งถามทราบความตลอดแล้วทรงดำหนิภิกษุผู้โจทอาบัติพระคัคคะ ที่ท่านทำในขณะเป็นบ้า จึงทรงกำหนดให้สงฆ์สวดประกาศให้อุมพหวินัย คือ ห้ามใครโจทอาบัติแก่ภิกษุผู้กระทำในขณะเป็นบ้า โดยกำหนดกรรมวิธีไว้ตามลำดับดังนี้^{๒๘}

- (๑) ให้ภิกษุผู้หายจากความเป็นบ้าแล้ว เข้าไปหาสงฆ์ แจ้งความเป็นมาของตน ให้สงฆ์ทราบทั้งปวง เท่าที่จำได้แล้วขออุพหวินัยต่อสงฆ์ ๓ ครั้ง
- (๒) สงฆ์มอบหมายให้ภิกษุผู้สามารถสวดประกาศให้อุมพหวินัยแก่เธอ ด้วยบัญญัติจุตุตถกรรมวาจา
- (๓) การให้อุมพหวินัยจะเป็นธรรมก็ต่อเมื่อเป็นการกระทำขณะเป็นบ้าจริงๆ จำอะไรไม่ได้เลยแม้แต่เน้อย
- (๔) ถ้าเธอรุณหรืออาบัติได้บ้าง หรือระลึกได้แบบความฝันหรือคลบล้าคลับ คลาไม่แน่ใจอะไรเลย จะให้อุมพหวินัยไม่ได้

ในคติของพระพุทธศาสนา การตัดสินใจการกระทำว่าดีหรือชั่ว ถือเอาเจตนาเป็นสำคัญ การกระทำที่ดีคือการกระทำที่เกิดจากเจตนาดี เจตนาดีคือเจตนาที่ไม่มีความโลภ ความโกรธ ความหลงเหลือเจือปน หรือเป็นไปเพื่อความไม่เบียดเบียน แต่ในตรงกันข้ามการกระทำชั่ว คือการกระทำที่เกิดจากการเจตนาไม่ดี มีจิตประกอบด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง

พระภิกษุที่ละเมิดอาบัติในขณะเป็นบ้าหรือวิกลจริต ซึ่งไม่มีเจตนาละเมิดจึงสมควรได้รับการให้อภัยในความผิดที่กระทำในขณะเป็นบ้าไม่มีสตินั้น ทรงกำหนดไว้ว่าพระภิกษุนั้นเป็นบ้าจริงๆ ซึ่งเมื่อหายบ้าแล้วนึกทำอะไรไม่ได้แม้แต่เน้อย แม้จะถูกซักถูกถามอย่างไรก็ไม่อาจจะระลึกได้เลย

ดังนั้นพระพุทธองค์จึงทรงให้สงฆ์สวดกรรมวาจาประกาศยกความผิดนั้นเสีย เป็นการระงับอธิกรณ์ด้วยวิธีอุพหวินัย เพื่อตัดปัญหาให้ผู้หนึ่งผู้ใดยกเอาเรื่องดังกล่าวขึ้นมาโจทอีก ทำให้เกิดความเดือดร้อนวุ่นวายไม่จบสิ้น และเป็นการให้โอกาสกับภิกษุผู้หายเป็นบ้านั้น ได้ประพฤติปฏิบัติตามทางที่ถูกต้องต่อไปโดยไม่ต้องกังวลใจ

^{๒๘} วิ. จุ. (บาลี) ๖/๖๐๑/๒๗๕.

๔. ปฎิญาตกระณะ

ปฎิญาตกระณะหมายถึง กระบวนการระงับอธิกรณ์ในกรณีเมื่อพระภิกษุผู้ถูกกล่าวหา ยอมรับว่าตัวเองได้กระทำความผิดตามที่ถูกกล่าวหา เมื่อพระภิกษุผู้ถูกกล่าวหายอมรับผิดเช่นนี้แล้ว กระบวนการระงับอธิกรณ์จึงยุติลงด้วยการที่สงฆ์ให้พระภิกษุที่ยอมรับผิดนั้นออกจากอาบัติ พระพุทธองค์ทรงกำหนดวิธีระงับอธิกรณ์ด้วยปฎิญาตกระณะ เนื่องจากกรณีของพระฉัพพัคคีย์ในสมัย พุทธกาล^{๓๐}

ปฎิญาตกระณะ เป็นวิธีการระงับอนุวาทาธิกรณ์ และอาปัตตาธิกรณ์ ในการระงับอนุวาทาธิกรณ์ กรณีที่จำเลยยอมรับผิดตามข้อกล่าวหาและสงฆ์ปรับอาบัติ หรือลงโทษตามที่กำหนดไว้ เป็นการระงับที่ชอบด้วยพระธรรม พระวินัย แต่ถ้าหากจำเลยรับผิดหนักกว่าหรือเบากว่าที่ถูก โจท และสงฆ์ปรับอาบัติตามนั้นเป็นการระงับที่ไม่ชอบด้วยพระธรรมพระวินัย ในการระงับอาปัตตาธิกรณ์ก็เช่นกัน กรณีภิกษุต้องการแสดงคืนอาบัติโดยการสารภาพความผิดที่ละเมิดต่อภิกษุหรือสงฆ์ก็พึงใช้วิธีการเดียวกันนี้

ปฎิญาตกระณะ เป็นวิธีที่ให้ความเป็นธรรมกับจำเลยหรือผู้ถูกกล่าวหา เพราะสงฆ์ไม่สามารถปรับอาบัติหรือลงโทษภิกษุที่ไม่ได้กระทำความผิดและไม่ยอมรับว่าได้กระทำความผิดตามที่ถูกกล่าวหานั้น สงฆ์มีอำนาจลงโทษภิกษุเฉพาะกรณีที่ภิกษุยอมรับเท่านั้น การระงับอธิกรณ์วิธีนี้อำนวยประโยชน์ให้ทั้งสงฆ์ผู้ทำหน้าที่พิจารณา และจำเลยผู้กระทำความผิด เพราะเมื่อผู้กระทำความผิดยอมรับผิดแล้ว สงฆ์ลงโทษหรือปรับอาบัติตามโทษที่กำหนดไว้อธิกรณ์ก็ยุติลงด้วยดี และภิกษุผู้กระทำความผิดเมื่อยอมรับสารภาพผิด แสดงว่ามีความสำนึกผิด ซึ่งจะได้รับยกโทษในกรณีอาบัติเบาหรือความผิดเล็กน้อย แม้ในทางกฎหมายบ้านเมืองก็ลดหย่อนผ่อนโทษให้กับจำเลยที่ยอมรับสารภาพด้วยเช่นกัน

๕. เขุขยติกา

เขุขยติกาหมายถึง “การกระทำความผิดโดยเสียงข้างมาก”^{๓๑} กระบวนการระงับอธิกรณ์ โดยใช้วิธีการถือเอาเสียงข้างมากเป็นประมาณ วิธีนี้สำหรับใช้ในเวลาที่ความเห็นของคนทั้งหลาย แตกกันเป็น ๒ ฝ่าย โดยใช้วิธีจับฉลากคือ ออกเสียงลงมติเพื่อชี้ข้อผิดถูก ข้างไหนมีภิกษุผู้ร่วม

^{๓๐} วิ. จ. (บาลี) ๖/๖๐๘/๒๘๒

^{๓๑} “ขุสสา กิริยาช ฐมฺมาทโน พุทฺธา, เอสา เขุขยติกา นาม” วิ.จ.อ.(บาลี) -/๒๐๒/๒๕๓.

พิจารณาถึงความเห็นมากกว่า ก็ถือเอาพวกข้างนั้นใช้สำหรับระงับวิวาทาธิกรณ์ มูลเหตุที่พระพุทธองค์ทรงกำหนดวิธีระงับอธิกรณ์ด้วยเขุยยสิกขา^{๓๒} ดังอย่างเช่น

สมัยหนึ่ง พวกภิกษุก่อความบาดหมาง ความทะเลาะ วิวาทกันในที่ท่ามกลางสงฆ์ จนมีการกล่าวโจมตีกันอย่างรุนแรง ไม่อาจจะระงับอธิกรณ์ที่กำลังดำเนินอยู่ได้ ความทราบถึงพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ระงับอธิกรณ์ที่มีลักษณะอย่างนั้นด้วย เขุยยสิกขา คือให้ถือเอาเสียงข้างมากเป็นกำหนดในการตัดสิน ฟังสมมติภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ ให้เป็นผู้จับสลาก (ออกเสียงลงมติ)

- (๑) ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความรัก
- (๒) ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความเกลียดชัง
- (๓) ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความมมงาย
- (๔) ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความกลัว
- (๕) รู้จักสลากที่จับแล้วและยังไม่ได้จับ

การจับสลากที่ถือว่าเป็นธรรม จะต้องมีลักษณะ ๑๐ ประการ คือ^{๓๓}

- (๑) อธิกรณ์ไม่ใช่เรื่องเล็ก
- (๒) ลูกกลมไปไกล
- (๓) ภิกษุพวกนั้นระลึกได้และพวกอื่นก็ระลึกได้
- (๔) รู้ว่าธรรมวาทิมากกว่า
- (๕) รู้ว่าทำอะไรธรรมวาทิจึงจะมีมากกว่า
- (๖) รู้ว่าสงฆ์จักไม่แตกกัน
- (๗) รู้ว่าทำอะไรสงฆ์ไม่แตกกัน
- (๘) ธรรมวาทิภิกษุจับโดยธรรม
- (๙) ธรรมวาทิภิกษุพร้อมเพรียงกันจับ
- (๑๐) จับตามความเห็น

ถ้าลักษณะทั้ง ๑๐ ประการนี้แม้ข้อใดข้อหนึ่งขาดไป จะใช้หลักเขุยยสิกขาไม่ได้ ขึ้นทำลงไปถือว่าเป็นการจับสลากโดยไม่เป็นธรรม ไม่เป็นวินัย

เขุยยสิกขา เป็นวิธีระงับข้อปัญหาวิวาทาธิกรณ์ที่เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์จำนวนมาก ซึ่งไม่สามารถหาข้อยุติได้โดยง่าย และเป็นเรื่องสำคัญหากปล่อยไว้เรื่องราวข้อปัญหาจะลูกกลมไปไกล

^{๓๒} “เอเคนปิ อธิกา พุทธราว, โก ปน วาโท ทูหิ ตีหิ” วิ.จู.อ.(บาลี) -/๒๓๔/๒๕๕.

^{๓๓} วิ. จู. (บาลี) ๖/๖๑๓/๒๕๖.

อันจะเป็นเหตุแห่งการแตกแยกในหมู่สงฆ์ พระพุทธองค์จึงทรงกำหนดให้ใช้วิธีการจับสลากออกเสียงลงมติ หรือการสุ่มเสี่ยงข้างมาก และถือเอาความเห็นของคนข้างมากเป็นเกณฑ์ในการยุติปัญหา โดยความเห็นของคนข้างมากนั้นจะต้องไม่ขัดกับหลักพระธรรมวินัย ต้องอยู่ในขอบเขตแห่งศีลธรรม มิใช่ในทำนองพวกมากลากไป ถ้าศีลธรรมวินัย แม้จะมีคะแนนเสียงมากเพียงใดก็ใช้ไม่ได้ ทั้งนี้ให้ทำเป็นการสงฆ์ โดยมีการสวดประกาศแต่งตั้งภิกษุที่มีคุณสมบัติเหมาะสมให้เป็นผู้จับสลาก ถือเป็นธรรมเนียมที่ ภิกษุผู้ปราศจากความลำเอียงด้วยอคติ^๔ และรู้หลักวิธีวิธีการจับสลาก การระงับอธิกรณ์ด้วยวิธีเขี่ยขลุ่ยจึงจะชอบด้วยพระธรรมพระวินัย

๖. ตัสสาปายสิกา

ตัสสาปายสิกาหมายถึง กรรมอันสงฆ์พึงทำเพราะความที่ภิกษุนั้นเป็นผู้เลวทราม ได้แก่ การที่สงฆ์ลงโทษแก่ภิกษุผู้เป็นจำเลยในอนุวาทาธิกรณ์ให้การกลับไปกลับมาเดียวปฏิเสธ เด็ดขาดภาพ พุคฺกุสาซึ่งหน้า พุคฺกกลบเกลื่อนข้อที่ถูกซัก แต่พิจารณาได้ความจริงตามข้อหาทุกอย่าง สงฆ์ลงโทษตามความผิดแม้ว่าภิกษุนั้นจะไม่รับหรือเพิ่มโทษอาบัติที่ต้อง สงฆ์ได้ทำแก่พระอุปัชฌาย์เป็นครั้งแรก^๕

พระอุปัชฌาย์ ถูกซักถามเรื่องอาบัติในท่ามกลางสงฆ์ ปฏิเสธแล้วรับ รับแล้วปฏิเสธ ให้การกววนสับสนเท็จ ถูกดำเนิน ความทราบถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า รับสั่งถามความตามเป็นจริงแล้ว ทรงดำเนิน ทรงมอบให้สงฆ์ลงตัสสาปายสิกากรรมแก่พระอุปัชฌาย์ โดยมีหลักการ วิธีการ ความถูกต้อง และโทษ เป็นต้น คือ

(๑) ให้สงฆ์โจทจำเลยด้วยอาบัติก่อน แล้วให้เธอให้การ สงฆ์ปรับอาบัติเธอตามปฏินญา

(๒) ภิกษุผู้ฉลาดผู้สามารถสวดประกาศแจ้งโทษ กรรมที่สงฆ์ควรทำแก่จำเลยด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา

(๓) ภิกษุผู้มีความผิดควรแก่การทำโทษ แบบตัสสาปายสิกา จะต้องเป็นผู้มีลักษณะดังนี้

- (๑) ภิกษุเป็นผู้ไม่สะอาด ความประพฤติน่ารังเกียจ
- (๒) เป็นอวัชชี(ผู้ไม่มีความละอาย)
- (๓) เป็นผู้ถูกโทษ

^๔ วิ. จุ. (บาลี) ๖/๖๑๔/๒๘๖.

- (๔) สงฆ์ทำคัสสปายปิยสิกากรรมแก่เธอ
- (๕) สงฆ์พร้อมเพรียงกันทำโดยธรรม
- (๔) ในการกระทำกรรมนี้จะต้องยึดหลักต่อไปนี้ คือ
 - (๑) ทำต่อหน้า
 - (๒) สอบถามเธอก่อน
 - (๓) ทำเพราะเธอต้องอาบัติ
 - (๔) อาบัติที่ผิดจะต้องเป็นประเภทเทศนาคามินี(อาบัติที่แสดงกินได้)
 - (๕) อาบัตินั้นยังไม่ได้แสดง
 - (๖) โจทก์ก่อนทำ
 - (๗) ให้จำเลยให้การก่อนทำ
 - (๘) ปรับอาบัตีก่อนทำ
 - (๙) ทำโดยธรรม
 - (๑๐) สงฆ์พร้อมเพรียงกันทำ

ถ้าทำตามหลักเกณฑ์ดังกล่าว ถือว่าเป็นการกระทำระงับ โดยชอบด้วยพระธรรมวินัย แต่ถ้าหลักเกณฑ์เหล่านี้บกพร่องไปแม้เพียงข้อเดียว ถือว่าเป็นการกระทำ การระงับไม่ชอบด้วยพระธรรมวินัย ถึงแม้ว่ากรรมนั้นจะกระทำเสร็จไปแล้ว แต่เมื่อไม่ชอบด้วยพระธรรมวินัย จัดเป็นการกระทำการระงับไม่ดี เป็นโมฆกรรม

(๕) เมื่อสงฆ์พิจารณาเห็นว่า ภิกษุรูปใดก็ตามเป็นผู้ก่อความบาดหมาง ทะเลาะวิวาท อื้อฉาว ก่ออธิการณ์ในสงฆ์ เป็นพาล ไม่ฉลาด มีอาบัตินอก มีมารยาททราม คลุกคลีด้วยคฤหัสถ์ในลักษณะที่ไม่สมควร มีศีล อจาระ อชฌาจาร ทิฐิวีบัติ กล่าวติเตียนพระรัตนตรัย ความผิดเหล่านี้สงฆ์อาจพิจารณาลงโทษแก่ภิกษุ ๑-๓ รูป ผู้กระทำความผิดเหมือนกันหรือต่างกัน โดยวิธีคัสสปายปิยสิกาได้แต่จะกระทำแก่ภิกษุ ๔ รูปในคราวเดียวกันไม่ได้เพราะจะเป็นสงฆ์หมู่หนึ่งลงโทษสงฆ์หมู่หนึ่งไป

ในกรณีที่สงฆ์ทราบพฤติกรรมในทางไม่เหมาะสมดังกล่าว ที่ภิกษุเป็นจำนวนมาก กระทำถ้าต้องการจะลงโทษด้วยคัสสปายปิยสิกากรรมควรแยกกลุ่มออกมา กลุ่มละไม่เกิน ๓ รูปถ้าพิจารณาเห็นว่าเรื่องจะลุกลามไปใหญ่โต มีการแตกแยกกันหนักขึ้น อาจพิจารณาใช้วิธีฉินวัตรการกวินัย ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

- (๖) ภิกษุที่ถูกสงฆ์ลงคัสสปายปิยสิกากรรม หรือกรรมอื่น ๆ อีก ๕ อย่าง คือ ดัช

ชนะนิยกรรม นิสยกรรม ปัพพาชนียกรรม ปฏิสารณียกรรม อุกเขปนียกรรม จะต้องประพฤติวัตร หรือข้อห้ามที่ควรละเว้นเด็ดขาดในขณะที่ยังไม่ได้รับการยกโทษจากสงฆ์

การระงับอนุวาทาธิกรณ์ด้วยวิธีตสปปาปิยสิกา เป็นการกำราบภิกษุที่ไม่มีความละอายขาดสมณสัญญา คือ จิตสำนึกในความเป็นสมณะ ละเมียดบาปแล้วมีเจตนาหลีกเลี่ยงไม่ยอมรับผิด แต่เมื่อสงฆ์พิจารณาจากพยานหลักฐานต่างๆ แล้วเห็นว่าได้ละเมียดจริงก็ลงโทษและให้ประพฤติวัตรเป็นการเพิ่มโทษให้หลายจำจะได้ไม่กระทำอีกและการประพฤติวัตรทั้ง ๑๘ ข้อนั้นเป็นการตัดสิทธิและหน้าที่อันพึงมีสำหรับภิกษุปกติ ต่อเมื่อสำนึกตัวและได้ประพฤติวัตรไม่บกพร่องแล้ว จึงจะสามารถขอระงับโทษต่อสงฆ์ เมื่อสงฆ์อนุญาตแล้วกรรมเป็นอันระงับ

พระพุทธองค์ทรงกำหนดขั้นตอนการลงตสปปาปิยสิกาไว้ด้วยความรอบคอบ เช่น ทำต่อหน้า สอบถามก่อน ฯลฯ ที่สำคัญที่สุดทรงให้สงฆ์พร้อมเพรียงกันทำโดยธรรม ทั้งนี้เพื่อให้การลงโทษเป็นไปด้วยความยุติธรรม ถูกต้องตรงตามข้อเท็จจริง ป้องกันการลงโทษแก่ผู้ที่ไม่ได้กระทำความผิด

การลงตสปปาปิยสิกา หากจะทำกับภิกษุจำนวนมากในคราวเดียวกันอาจจะเป็นสาเหตุให้เกิดความวุ่นวาย ความแตกแยกในหมู่สงฆ์ควรแยกกลุ่มทำคราวละไม่เกิน ๓ รูป หรืออาจพิจารณาใช้วิธีฉินวัตถการกะ ระงับอธิกรณ์ดังกล่าวนี้

๓. ฉินวัตถการวินัย

ฉินวัตถการวินัย^{๓๕} หมายถึง การใช้ระเบียบดังกลบไว้ด้วยหญ้า เป็นกระบวนการระงับอธิกรณ์โดยให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายประนีประนอมยอมความกัน ไม่จำเป็นต้องสะสางหรือฟื้นฟูสอบสวนเพื่อจะบอกว่า ใครผิดใครถูก วิธีฉินวัตถการวินัยนี้เป็นวิธีระงับอธิกรณ์ที่ใช้ในเมื่อจะระงับลหุกาบัติที่เกี่ยวกับภิกษุจำนวนมาก ต่างก็ประพฤติไม่สมควรและขัดทอดกันเป็นเรื่องนุ่งนังซับซ้อน ขวนให้ทะเลาะวิวาท กล่าวขัดกันไปไม่มีที่สิ้นสุด จะระงับด้วยวิธีอื่นก็จะเป็นเรื่องดูกลามไปเพราะถ้าจะสืบสวนสอบสวนปรับให้กันและกันแสดงอาบัติ ก็มีแต่จะทำให้อธิกรณ์รุนแรงขึ้นจึงระงับด้วยฉินวัตถการวินัย คือ แบบกลบไว้ด้วยหญ้า ตัดตอนยกเลิกเสียเช่นกรณีภิกษุในกรุงโกสัมพีแตกกันเป็นตัวอย่าง ไม่ต้องสืบสวนสอบสวนเหตุเหตุอธิกรณ์เดิม

^{๓๕} อิทํ กมมํ ฉินวัตถการกสทิสตฺตฺตา ฉินวัตถการโกติ วุตตํ” วิ.จู.(บาลี) ๓/๒๑๒/๒๔๔-๒๔๕.

พระพุทธองค์ทรงกำหนดเงื่อนไขในการปฏิบัติเพื่อระงับอธิกรณ์ชนิดดังกล่าวไว้ดังนี้^{๓๖}

- (๑) ให้ทั้งสองฝ่ายที่มีเรื่องกันประชุมร่วมกันในที่แห่งเดียวกัน
 - (๒) ให้พระเถระผู้เป็นที่ยอมรับนับถือของทั้งสองฝ่าย ประกาศด้วยยุติธรรมวาจาเป็นการบอกกล่าวถึงการกระทำอันก่อให้เกิดความเสียหายและอาจลุกลามเป็นเรื่องใหญ่โตออกไปได้จึงขอให้ทั้งสองฝ่ายหาทางยุติด้วยการประนีประนอม
 - (๓) ตัวแทนของทั้งสองฝ่ายจะประกาศให้ฝ่ายตนทราบโดยทำนองเดียวกัน และจบลงด้วยการขอร้องให้หาทางออมชอมกันในช่วงนี้ทำด้วยยุติธรรม
 - (๔) ตัวแทนทั้งสองฝ่ายจะสวดประกาศด้วยยุติยุติธรรมวาจาเป็นการกล่าวทบทวนญัตติครั้งแรก และเป็นตัวแทนในการแสดงอาบัติที่ตนและคนอื่นละเมิดสำหรับฝ่ายตน ในท่ามกลางสงฆ์ด้วย
 - (๕) อธิกรณ์สมณะข้อนี้จะใช้ระงับอาบัติที่มีโทษหนัก(ปาราชิกและสังฆาทิเสส) และอาบัติที่เกี่ยวข้องเนื่องกันชาวบ้านไม่ได้
 - (๖) ด้วยการกระทำดังนี้ ภิกษุเหล่านั้นเป็นผู้บริสุทธิ์จากอาบัติเหล่านั้น เว้นอาบัติที่มีโทษหนัก อาบัติที่เกี่ยวกับคฤหัสถ์ ผู้มีความเห็นแย้ง และผู้ไม่เข้าร่วมประชุม
- การระงับอธิกรณ์ด้วยฉันทวารวชิ มีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อให้ภิกษุเหล่านั้นมองเห็นโทษในการกระทำของตนเอง ให้ลดทิฐิมานะ ให้อภัยกับผู้อื่น ตระหนักถึงคุณค่าแห่งสามัคคีธรรม คำนึงถึงประโยชน์ของหมู่คณะ และพระธรรมวินัย โดยการให้เลิกแล้วต่อกันและหันมาประพฤติเพื่อจุดหมายสูงสุดแห่งการประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป

กล่าวโดยสรุปการกำหนดอธิกรณ์จึงเป็นสิ่งที่สำคัญที่จะต้องพิจารณาในการเริ่มต้นกระบวนการแก้ไขปัญหา โดยแบ่งประเภทของปัญหาไว้เป็น ๔ ประเภทคือ วิวาทาธิกรณ์ อนุวาทาธิกรณ์ อาปัตตาธิกรณ์ และกิจจาธิกรณ์ สำหรับกระบวนการแก้ไขปัญหามื่อสงฆ์ทำสังฆกรรมอธิกรณ์สมณวิธีประเภทสามมุขวินัย สติวินัย อมูพหวินัย ปญญาตครณวินัย เขกขยสิกขา ดินฉนัตถการวินัย หรือตัสสปาปิยสิกขาแก่จำเลยแล้ว ก็จะมีการประกาศให้สังคมได้ทราบข้อเท็จจริงภายหลังจากการทำสังฆกรรมดังกล่าว โดยสงฆ์จะต้องให้ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเป็นตัวแทนนำคดีกันไปแจ้งแก่ภิกษุสงฆ์ในอวาสอื่นต่อไป

^{๓๖} วิ. จู. (บาลี) ๖/๖๒๗/๒๕๖-๖๓๑/๒๕๕.

๒.๒ กฎนิคหกรรมของมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ พ.ศ. ๒๕๒๑ ว่าด้วยการลงนิคหกรรมตาม

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

ในประเทศไทย กระบวนการยุติธรรมในพระวินัยปิฎกเริ่มตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา นอกจากพระวินัยจะมีบัญญัติในพระวินัยปิฎกของฝ่ายพุทธจักรแล้ว ฝ่ายอาณาจักรก็ได้จารึกไว้ดังที่ปรากฏอยู่ในศิลาจารึก(หลักที่ ๑) พ่อขุนรามคำแหงมหาราช และศิลาจารึก (หลักที่ ๑๘) พระยาเลอไทยมีบัญญัติกฎหมายพระสงฆ์ในกฎหมายตราสามดวง ศาลธรรมการ จนกระทั่งสมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ จึงเริ่มมีการบัญญัติมากขึ้นดังเช่นในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) และต่อมาได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงบทบัญญัติเป็นพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ โดยได้แต่งตั้งองค์การตามฝ่ายอาณาจักร ซึ่งประกอบด้วย สังฆสภา หรือสภาของพระสงฆ์โดยมีตัวแทนจากพระสงฆ์ทำหน้าที่ในการตรากฎหมายมาใช้และมีสังฆมนตรีเป็นฝ่ายบริหารและมีพระวินยธร เพื่อทำหน้าที่พิจารณาคดีที่พระสงฆ์ได้กระทำละเมิด พระธรรมวินัย ซึ่งเป็นการลอกเลียนแบบฝ่ายปกครองหรือฝ่ายอาณาจักร ซึ่งต่อมาจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ไม่เห็นด้วยเพราะเห็นว่าฝ่ายศาสนาจักรไม่ควรเลียนแบบฝ่ายอาณาจักร การมีมหาเถรสมาคมเป็นองค์กรฝ่ายบริหารทำหน้าที่ใช้อำนาจทั้งสามอำนาจน่าจะเกิดความรวดเร็ว และมีความเป็นเอกภาพ^{๓๖}

ต่อมาได้มีการแก้ไขเป็นพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งตราขึ้นในสมัยที่ทางราชอาณาจักรปกครองโดยคณะปฏิวัติ และมีสภาพบังคับใช้เป็นเวลา ๓๐ ปี (ถึง พ.ศ. ๒๕๓๕) เมื่อสถานการณ์ทั้งฝ่ายราชอาณาจักรและศาสนจักรเปลี่ยนแปลงไปตามเวลา บางมาตรายังไม่มีความรัดกุมพอ จึงได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ เมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕ หากนับระยะเวลาการบังคับใช้กฎหมายฉบับดังกล่าวถึงปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๕๓) เป็นเวลา ๔๘ ปี ในการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มีสาระสำคัญ ดังนี้

ตามที่ให้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ นั้น อาศัยเหตุผลพอสรุปได้ว่า พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้ใช้บังคับเป็นเวลา ๓๐ ปี บทบัญญัติบางมาตราไม่ชัดเจนไม่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพการณ์

^{๓๖} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต), ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ไทย,

ในปัจจุบัน และในบางกรณีมิได้บัญญัติไว้ ทำให้เกิดปัญหาในทางปฏิบัติ จึงเป็นการสมควรที่ต้องมีการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม บทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ให้เหมาะสม ซึ่งในพระราชบัญญัติดังกล่าว ได้เพิ่มเติมบทนิยามเพื่อให้ได้ความชัดเจน และสะดวกในการตีความปรับปรุงบทบัญญัติว่าด้วยการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชให้มีเพียงพระองค์เดียวเพื่อป้องกันการเกิดปัญหาขัดแย้งในวงการคณะสงฆ์ กำหนดขั้นตอนการแต่งตั้งผู้ปฏิบัติหน้าที่แทนสมเด็จพระสังฆราช กำหนดอำนาจหน้าที่และการปฏิบัติหน้าที่ของมหาเถรสมาคมให้ชัดเจน กำหนดให้มีเจ้าคณะใหญ่เพื่อทำหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์ เป็นการแบ่งเบาภาระหน้าที่ของมหาเถรสมาคม ปรับปรุงบทบัญญัติว่าด้วยการสละสมณเพศของพระภิกษุ พร้อมทั้งกำหนดให้พระภิกษุต้องคำวินิจฉัยให้สละสมณเพศนั้น ต้องสีกภายในสามวันนับแต่วันที่ได้รับทราบคำวินิจฉัยนั้น เพิ่มเติมบทบัญญัติให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคลและให้เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนวัด เนื่องจากได้มีการแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๒ มีผลให้วัดไม่มีฐานะเป็นนิติบุคคล ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ จึงต้องบัญญัติให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคลตามประมวลกฎหมายนี้เพื่อประโยชน์ในการปกครองดูแลรักษาศาสนสมบัติของวัดเพิ่มเติมบทบัญญัติว่าด้วยการดูแลรักษา ศาสนสมบัติของวัดร้าง ซึ่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ มิได้บัญญัติไว้ ปรับปรุงบทบัญญัติว่าด้วยการโอนกรรมสิทธิ์ที่วัด ที่ธรณีสงฆ์และที่ศาสนสมบัติกลางให้แก่ส่วนราชการหรือรัฐวิสาหกิจ รวมทั้งเนื่องจากพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ มิได้บัญญัติไว้ อีกทั้งปรับปรุงบทกำหนดโทษให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มีใจความสำคัญส่วนที่เกี่ยวข้องกับ “นิคหกรรม” คือเปิดโอกาสให้องค์กรที่ทำหน้าที่ปฏิบัติตามพระราชบัญญัติได้สะดวกขึ้น หมายถึง มอบอำนาจให้มหาเถรสมาคมตรากฎหมายมหาเถรสมาคม หลักเกณฑ์และวิธีปฏิบัติอื่นๆ ดังที่ปรากฏในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๑๕ จัตวา ว่า เพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัยและเพื่อความเรียบร้อยดีงามของคณะสงฆ์ มหาเถรสมาคมจะตรากฎหมายมหาเถรสมาคม เพื่อกำหนดโทษหรือวิธีลงโทษทางการปกครองสำหรับพระภิกษุและสามเณรที่ประพฤติดังกล่าวให้เกิดความเสียหายแก่พระศาสนาและการปกครองคณะสงฆ์ก็ได้

นอกจากนี้ ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ หมวด ๔ ว่าด้วยนิคหกรรมและการสละสมณเพศ ยังได้ระบุโทษ คือการที่ภิกษุจะต้องรับนิคหกรรมเมื่อกระทำการล่วงละเมิดพระธรรมวินัย และ

จึงให้อำนาจมหาเถรสมาคมตรากฎหมายมหาเถรสมาคม เพื่อกำหนดหลักเกณฑ์ และวิธีปฏิบัติสำหรับการลงนิคหกรรมไว้ด้วย ตามมาตรา ๒๔ และ ๒๕ ดังนี้

มาตรา ๒๔ พระภิกษุจะต้องรับ นิคหกรรม ก็ต่อเมื่อกระทำการล่วงละเมิด พระธรรมวินัย และนิคหกรรมที่จะลงแก่พระภิกษุก็ต้องเป็นนิคหกรรมตามพระธรรมวินัย

มาตรา ๒๕ ภายใต้งบกับมาตรา ๒๔ มหาเถรสมาคมมีอำนาจตรากฎหมายมหาเถรสมาคม กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติ เพื่อให้การลงนิคหกรรมเป็นไปโดยถูกต้อง สะดวก รวดเร็ว และเป็นธรรม และให้ถือว่าเป็นการชอบด้วยกฎหมายที่มหาเถรสมาคมจะกำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคม ให้มหาเถรสมาคมหรือพระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ตำแหน่งใดเป็นผู้มีอำนาจลงนิคหกรรมแก่พระภิกษุผู้ล่วงละเมิดพระธรรมวินัย กับทั้งการกำหนดให้การวินิจฉัยการลงนิคหกรรมให้เป็นอันยุติในชั้นใด ๆ นั้นด้วย

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับปัจจุบัน จึงได้ให้อำนาจมหาเถรสมาคมในการตรากฎหมายมหาเถรสมาคม ออกข้อบังคับ วางระเบียบ ออกคำสั่ง มีมติหรือออกประกาศโดยไม่ขัดแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัย และมอบให้พระภิกษุใดหรือคณะกรรมการ หรือคณะอนุกรรมการตามมาตรา ๑๕ เป็นผู้ใช้อำนาจหน้าที่ตามวรรคหนึ่งก็ได้

นิคหกรรมซึ่งเป็นวิธีการลงโทษพระภิกษุผู้ล่วงละเมิดพระธรรมวินัยนั้น นอกจากพระภิกษุผู้ประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัยต้องอาบัติตามการละเมิดสิกขาบทแล้วยังต้องถูกลงโทษอีกชั้นหนึ่งตามความเหมาะสมเรียกว่าการลงนิคหกรรม ตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายมหาเถรสมาคมข้อ ๖๒ ซึ่งกล่าวถึงการลงนิคหกรรมไว้สองอย่างคือ นิคหกรรมที่พระภิกษุต้องสึก และนิคหกรรมที่ไม่ต้องสึกเป็นต้น

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษากระบวนการพิจารณานิคหกรรม ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับการพิจารณาคดีทางกฎหมาย ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะวาทปฏิบัติของการลงนิคหกรรมในมิติเทียบเคียงกับหลักกฎหมาย ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจยิ่งขึ้นในกระบวนการพิจารณาคดีทางกฎหมายทั้งฝ่ายศาสนจักรและอาณาจักร โดยมีลำดับดังนี้

๒.๒.๑. ความหมายและประเภทกฏนิคหกรรม

นิคหกรรม คือ วิธีการลงโทษแก่พระภิกษุผู้ประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัย กล่าวคือ เมื่อมีพระภิกษุประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัยแล้ว นอกจากจะถูกลงโทษด้วยการปรับอาบัติแล้ว ยังต้องถูกลงโทษอีกชั้นหนึ่งตามความเหมาะสม ซึ่งการลงโทษดังกล่าวนี้เรียกว่าการลงนิคหกรรมถือว่าเป็นมาตรการในอันที่จะใช้ข่มหรือปราบเพื่อให้เกิดความเช็ดหลาบ มีปรากฏอยู่

ในข้อ ๖๑ แห่งกฎหมายเถรสมาคม ว่าด้วยการลงนิคหกรรมมีความว่า “เมื่อจำเลยรูปใดต้องคำวินิจฉัยให้รับนิคหกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งถึงที่สุดแล้วให้คณะผู้พิจารณาซึ่งอ่านคำวินิจฉัย แจ้งผล คำวินิจฉัยแก่ผู้บังคับบัญชาใกล้ชิดของจำเลยรูปนั้นทราบ เพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามคำวินิจฉัย นั้น”^{๓๘}

อนึ่ง ท่านได้อธิบายนิคหกรรมดังกล่าวไว้ในข้อ ๖๒ ว่า ถ้าจำเลยไม่ยอมรับ นิคหกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ (๑) ไม่ยอมรับนิคหกรรมตามคำวินิจฉัยให้สึก ไม่สึกภายใน ๒๔ ชั่วโมงนับแต่เวลาที่ได้รับคำวินิจฉัยนั้น อันเป็นการฝ่าฝืนมาตรา ๒๖ ซึ่งกำหนดโทษอาญาไว้ใน มาตรา ๔๒ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (๒) ไม่ยอมรับนิคหกรรมตามคำวินิจฉัยไม่ถึงให้สึกให้ผู้บังคับบัญชารายงานโดยลำดับถึงมหาเถรสมาคม เมื่อมหาเถรสมาคมวินิจฉัยหรือมี คำสั่งให้สละสมณเพศแล้วไม่สึกภายใน ๓ วัน นับแต่วันที่ได้รับทราบคำวินิจฉัยของมหาเถร สมาคม อันเป็นการฝ่าฝืนมาตรา ๒๗ ซึ่งกำหนดโทษอาญาไว้มาตรา ๔๒ แห่งพระราชบัญญัติ คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ในกรณีเช่นนี้ให้พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ซึ่งเป็น ผู้บังคับบัญชาใกล้ชิดของจำเลยรูปนั้นขอความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายราชอาณาจักรเพื่อให้เป็นไป ตามคำวินิจฉัย^{๓๙}

ดังนั้นเมื่อพิจารณาตามความในข้อ ๖๒ ดังกล่าวแล้วก็เป็นอันสรุปได้ว่า นิคหกรรม ของมหาเถรสมาคมมี ๒ ประเภท คือ นิคหกรรมให้สึกและนิคหกรรมไม่ถึงให้สึก ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๑. นิคหกรรมให้สึก คือ ความผิดที่พระภิกษุผู้ล่วงละเมิดวินัยสงฆ์ข้อใดข้อหนึ่งเป็น ประจำ หรือเป็นผู้ที่ไม่ได้มีสังกัดอยู่ในวัดใดวัดหนึ่ง กับทั้งไม่มีที่อยู่เป็นหลักเป็นแหล่ง ในกรณี เช่นนี้มหาเถรสมาคมมีอำนาจที่จะวินิจฉัยและมีคำสั่งให้พระภิกษุรูปนั้นสละสมณเพศและต้องสึก ภายใน ๓ วันนับแต่วันที่ได้ทราบคำวินิจฉัยนั้น ตามความในมาตรา ๒๗ แห่งพระราชบัญญัติคณะ สงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ประกอบกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ที่แก้ไขความ เดิมให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น นิคหกรรมให้สึกนี้ปรากฏตามความในมาตรา ๒๖^{๔๐} แห่ง พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ที่ว่า “พระภิกษุรูปใดล่วงละเมิดพระธรรมวินัย และได้มี

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

^{๓๙} กรมการศาสนา, หนังสือคู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วย พระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ และคำสั่ง ของคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๕๑.), หน้า ๖๐.

^{๔๐} กรมการศาสนา, หนังสือคู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วย พระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ และคำสั่ง ของคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๕๑.), หน้า ๖๒.

คำวินิจฉัยถึงที่สุดให้ได้รับนิคหกรรมให้สึก ต้องสึกภายในยี่สิบสี่ชั่วโมงนับแต่เวลาที่ได้ทราบคำวินิจฉัยนั้น”

๒. นิคหกรรมไม่ถึงให้สึก คือ ความผิดขั้นเบาที่พระภิกษุผู้ประพฤติล่วงละเมิดแล้วสามารถที่แก้ไขได้ หมายถึง พระภิกษุล่วงละเมิดวินัยสงฆ์ที่เป็นสังฆาภิเสก ถุลลัจฉัย ปาจิตติย์ ปาฏิเทศนียะ ทุกกฎ และทุพภาติตอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วสามารถแก้ไขได้ด้วยวิธีการ ทางพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ คือ อาบัติสังฆาภิเสก แม้จะเป็นอาบัติที่มีโทษหนักกรองจากอาบัติปาราชิกก็จริง แต่ก็ยังสามารถแก้ไขได้ด้วยการประพฤติฐานวิธี อันเป็นระเบียบวิธีปฏิบัติสำหรับพระภิกษุผู้จะเปลื้องตนจากอาบัติสังฆาภิเสก^{๔๑} ส่วนอาบัติที่เหลืออีก ๕ เป็นอาบัติที่เป็นเทศนาคามินีที่เมื่อพระภิกษุต้องเข้าแล้วพ้นได้ด้วยวิธีแสดงอาบัติ หรือเป็นอาบัติที่ปลงตกด้วยการแสดงที่เรียกว่า แสดงอาบัติหรือปลงอาบัติ^{๔๒} คือ พระภิกษุผู้ล่วงละเมิดต้องแสดงต่อหน้าสงฆ์คณะหรือบุคคลก็จะทำให้พ้นจากอาบัติเหล่านี้ได้

๒.๒.๒. ลักษณะการตัดสินกฏนิคหกรรมของมหาเถรสมาคม

ลักษณะการตัดสินกฏนิคหกรรมของมหาเถรสมาคมได้กำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของผู้พิจารณา และคณะผู้พิจารณาดำเนินการในการนิคหกรรมกล่าวคือ ผู้พิจารณาเป็นผู้มีอำนาจหน้าที่ดำเนินการตามวิธีปฏิบัติเบื้องต้น ส่วนคณะผู้พิจารณาเป็นผู้มีอำนาจหน้าที่ในการไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม ซึ่งท่านได้กำหนดคณะผู้พิจารณาไว้เป็น ๓ ชั้น คือ คณะผู้พิจารณาชั้นต้น คณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ และคณะผู้พิจารณาชั้นฎีกา ซึ่งหากเปรียบเทียบกับประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาในฝ่ายราชอาณาจักรแล้ว ผู้พิจารณาเท่ากับผู้พิพากษาaverชี้ คณะผู้พิจารณา เท่ากับคณะผู้พิพากษา คณะผู้พิจารณาชั้นต้นเท่ากับองค์คณะผู้พิพากษาในศาลชั้นต้น คณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์เท่ากับองค์คณะผู้พิจารณาในศาลชั้นอุทธรณ์ ส่วนคณะผู้พิจารณาชั้นฎีกา เท่ากับองค์คณะผู้พิพากษาในศาลชั้นฎีกา^{๔๓}

^{๔๑} วิ.จ. (บาลี) ๖/๓๕-๑๘๔/๑๐๐-๒๑๓, (ไทย) ๖/๓๕-๑๘๔/๑๕๓-๒๕๔.

^{๔๒} วิ.อ. (บาลี) ๓/๔๓๕/๕๒๘.

^{๔๓} พระราชรัตนกวี (ไสว สุจิตโต), คำอธิบายกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม ภาควิชาการและภาคปฏิบัติ พร้อมด้วยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : ริตพงษ์การพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๗๓.

๒.๒.๓ บทนิยามแห่งกฏนิคหกรรม

บทนิยาม หมายถึงบทกำหนดความหมายของถ้อยคำ หรือที่เรียกกันว่าบทวิเคราะห์ คือเป็นคำอธิบายความหมายของคำบางคำที่นำมาใช้กฎหมายตราสมัคฉบับนี้ เพราะในกฎหมายตราสมัคฉบับนี้มีคำบางคำที่มีความหมายกว้างแคบต่างกัน ทำให้ไม่เข้าใจ เข้าใจยาก หรือเข้าใจผิดเป็นอย่างอื่น จึงได้กำหนดบทนิยามไว้ในข้อ ๔ มี ๑๘ บทดังนี้

๑. พระภิกษุ หมายถึง พระภิกษุที่มีใช้ผู้ปกครองสงฆ์ พระภิกษุผู้ดำรงสมณศักดิ์ต่ำกว่าชั้นพระราชคณะ พระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ พระภิกษุที่เป็นกิตติมศักดิ์ ผู้ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาเจ้าคณะ ผู้ดำรงตำแหน่งเทียบพระสังฆาธิการ และผู้ดำรงสมณศักดิ์ชั้นพระราชคณะขึ้นไป

๒. ความผิด หมายถึง การล่วงละเมิดพระธรรมวินัย

๓. นิคหกรรม หมายถึง การลงโทษตามพระธรรมวินัย

๔. ผู้มีส่วนได้เสีย หมายถึง ปกัตตะภิกษุ ที่มีสังกัดในวัดเดียวกันและมีสังวาสเสมอ กับพระภิกษุผู้เป็นจำเลย

๕. โจทก์ หมายถึง (ก) ผู้มีส่วนได้เสียหรือผู้เสียหาย ที่ฟ้องพระภิกษุต่อพระภิกษุผู้พิจารณาในข้อหาว่าได้กระทำความผิด (ข) พระภิกษุที่ได้รับแต่งตั้งให้ปฏิบัติหน้าที่โจทก์แทนสงฆ์ ในชั้นพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมเกี่ยวกับความผิดของพระภิกษุผู้ถูกกล่าวหา

๖. จำเลย หมายถึง (ก) พระภิกษุที่ถูกโจทก์ฟ้องต่อพระภิกษุผู้พิจารณาในข้อหาว่า ได้กระทำความผิด (ข) พระภิกษุผู้ถูกกล่าวหาที่ตกเป็นจำเลยในชั้นพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม

๗. ผู้เสียหาย หมายถึง ผู้ได้รับความเสียหายเฉพาะตัว เนื่องจากการกระทำความผิดของพระภิกษุผู้เสียหาย และผู้จัดการแทนผู้เสียหาย ในกรณีดังต่อไปนี้ คือ (ก) ผู้แทนโดยชอบธรรม หรือผู้อนุญาตตามกฎหมาย หรือตามที่พระภิกษุผู้มีอำนาจลงนิคหกรรมพิจารณาเห็นสมควรให้เป็น ผู้จัดการแทนผู้เสียหาย เฉพาะแต่ในความผิดซึ่งได้กระทำต่อผู้เยาว์หรือผู้ไร้ความสามารถ ซึ่งอยู่ในความดูแล (ข) ผู้บุพพการี ผู้สืบสันดาน สามีหรือภริยา พี่น้องร่วมบิดามารดาหรือต่างบิดา หรือต่างมารดา เฉพาะแต่ในความผิดซึ่งผู้เสียหายตายก่อนหรือหลังฟ้อง หรือป่วยเจ็บไม่สามารถจะจัดการเองได้ (ค) ผู้จัดการหรือผู้แทนอื่น ๆ ของนิติบุคคล เฉพาะความผิดซึ่งกระทำแก่นิติบุคคล

๘. ผู้กล่าวหา หมายถึง ผู้บอกกล่าวการกระทำความผิดของพระภิกษุต่อพระภิกษุผู้พิจารณาโดยที่ตนมิได้เป็นผู้มีส่วนได้เสีย หรือมิได้เป็นผู้เสียหาย และประกอบด้วยคุณสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่งดังต่อไปนี้ (ก) เป็นพระภิกษุปกัตตะหรือสามเณรที่ถึงพร้อมด้วยศีลาจาระและมีสังกัด (ข) เป็นคฤหัสถ์ผู้นับถือพระพุทธศาสนาอายุไม่ต่ำกว่า ๒๐ ปีบริบูรณ์มีความประพฤติเรียบร้อย มีวาจาเป็นที่เชื่อถือได้ และมีอาชีพเป็นหลักฐาน

๕. ผู้แจ้งความผิด หมายถึง พระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ที่ไม่มีอำนาจลงนิคหกรรม แจ้งการกระทำความผิดหรือพฤติกรรมอันเป็นที่น่ารังเกียจสงสัยในความผิดของพระภิกษุที่ได้พบเห็นต่อพระภิกษุผู้พิจารณา

๑๐. ผู้ถูกกล่าวหา หมายถึง (ก) พระภิกษุที่ถูกกล่าวหา บอกกล่าวการกระทำความผิดต่อพระภิกษุผู้พิจารณา (ข) พระภิกษุซึ่งถูกผู้แจ้งความผิด แจ้งการกระทำความผิด หรือพฤติกรรมอันเป็นที่น่ารังเกียจสงสัย ในความผิดต่อพระภิกษุผู้พิจารณา

๑๑. ผู้มีอำนาจลงนิคหกรรม หมายถึง พระภิกษุผู้พิจารณาและคณะผู้พิจารณา

๑๒. เจ้าสังกัด หมายถึง พระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ชั้นเจ้าอาวาส เจ้าคณะ เจ้าสังกัด มีอำนาจลงนิคหกรรมแก่พระภิกษุผู้กระทำความผิดในเขตจังหวัดที่สังกัดอยู่

๑๓. เจ้าของเขต หมายถึง พระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ชั้นเจ้าคณะเจ้าของเขต มีอำนาจลงนิคหกรรมแก่พระภิกษุผู้กระทำความผิดในเขตจังหวัดที่มีได้สังกัดอยู่

๑๔. ผู้พิจารณา หมายถึง เจ้าสังกัดหรือเจ้าของเขตแล้วแต่กรณี มีอำนาจหน้าที่ดำเนินการตามวิธีปฏิบัติเบื้องต้น

๑๕. คณะผู้พิจารณา หมายถึง มหาเถรสมาคมและคณะพิจารณาที่มีผู้ดำรงตำแหน่งสูงเป็นหัวหน้า มีอำนาจหน้าที่ดำเนินการตามวิธีไต่สวนมูลฟ้องและวิธีพิจารณาวินิจัยการลงนิคหกรรม^{๔๔}

๒.๒.๔ วิธีปฏิบัติเบื้องต้นในการลงนิคหกรรม

วิธีปฏิบัติเบื้องต้นในการลงนิคหกรรม คือ วิธีปฏิบัติก่อนที่จะดำเนินการตามวิธีไต่สวนมูลฟ้องและวิธีพิจารณาวินิจัยการลงนิคหกรรมมี ๔ วิธี คือ

๑. วิธีปฏิบัติเมื่อมีการฟ้อง^{๔๕} เพื่อความสะดวกและเข้าใจง่ายขึ้น ผู้วิจัยจะขอแยกออกเป็น ๓ วิธี คือ

^{๔๔} กรมการศาสนา, กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม พร้อมด้วยคำแนะนำและแบบสำหรับการพิจารณาวินิจัยการลงนิคหกรรม, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๕๓), หน้า ๖๖.

^{๔๕} พระราชรัตนกวี (ไสว สุจิตโต), คำอธิบายกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม ภาควิชาการและภาคปฏิบัติ พร้อมด้วยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : ชีรพงษ์การพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๕๕.

ก. วัธิปฏิบัติฝ่ายผู้ร้องเป็นขั้นตอนการปฏิบัติของผู้ฟ้อง ได้กำหนดไว้ในข้อ ๑๒ วรรค ๑ โดยมีวัธิปฏิบัติ ดังนี้

(๑) ต้องยื่นฟ้องเป็นหนังสือลงลายมือชื่ออันแท้จริงของโจทก์ ไม่ใช่บัตร ส่นเทห์หรือหนังสือที่ส่งทางไปรษณีย์

(๒) ต้องยื่นฟ้องด้วยตนเอง เว้นแต่ไม่สามารถไปยื่นฟ้องด้วยตนเอง จะมี หนังสือมอบให้ผู้ใดผู้หนึ่งไปยื่นฟ้องแทนก็ได้

(๓) ต้องยื่นต่อเจ้าอาวาส หรือเจ้าคณะสังกัค หรือเจ้าคณะเจ้าของเขต ในเขต ที่ความผิคนั้นเกิดขึ้น ซึ่งเป็นผู้พิจารณา มีอำนาจลงนิกกรรม

ข. วัธิปฏิบัติฝ่ายผู้รับฟ้อง เป็นขั้นตอนการปฏิบัติฝ่ายผู้รับฟ้อง จึงควรที่ฝ่ายผู้รับ ฟ้องจะหาโอกาสทำความเข้าใจกับฝ่ายผู้ฟ้องให้ทราบถึงคุณและโทษของการฟ้องเสียก่อนว่า ถ้าการ ฟ้องเป็นความจริง ย่อมเป็นคุณประโยชน์ เป็นการช่วยชำระมลทินของสงฆ์ รักษาความบริสุทธิ์ของ วัดและพระศาสนา แต่ถ้าเป็นการฟ้องเท็จต่อผู้พิจารณา ซึ่งเป็นเจ้าพนักงานตามความในมาตรา ๔๕ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕^{๔๖} นอกจากจะเป็นการทำให้ผู้อื่นได้รับความเสียหาย แล้วยังจะมีความผิคอาญาตามความในมาตรา ๑๓๗ แห่งประมวลกฎหมายอาญาที่ว่า “ผู้ใดแจ้ง ข้อความอันเป็นเท็จแก่เจ้าพนักงาน ซึ่งอาจทำให้ผู้อื่นหรือประชาชนเสียหาย ต้องระวางโทษจำคุก ไม่เกินหกเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งพันบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ”^{๔๗} อีกทั้งถ้าโจทก์เป็นพระภิกษุไป ฟ้องพระภิกษุอื่นว่าต้องอาบัติปาราชิกโดยไม่มีมูล ท่านก็จะได้รับโทษทางวินัยคือเป็นอาบัติ สังฆาทิเสส^{๔๘} ถ้าฟ้องพระภิกษุอื่นว่าต้องอาบัติสังฆาทิเสสไม่มีมูล ก็เป็นอาบัติปาจิตติย^{๔๙} ดังนั้น การชี้แจงให้โจทก์เห็นคุณและโทษดังกล่าวนี้ ก็จะเป็นการช่วยระงับความยุ่งยากและความเสื่อม เสียมิให้เกิดก่อนรับฟ้องและวัธิปฏิบัติหลังรับฟ้องซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

วัธิปฏิบัติฝ่ายผู้รับฟ้องดังกล่าวมานั้นได้กำหนดวัธิปฏิบัติออกเป็น ๒ วิธี คือวัธิ ปฏิบัติก่อนรับฟ้อง และวัธิปฏิบัติหลังรับฟ้อง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

^{๔๖} พระธรรมนูญ (ป.อ. ปยุตโต), นิติศาสตร์แนวพุทธ, หน้า ๗๕.

^{๔๗} พลประสิทธิ์ ฤทธิรักษา, ประมวลกฎหมายอาญา ฉบับแก้ไขเพิ่มเติมใหม่, (กรุงเทพมหานคร : เจริญกิจ, ๒๕๓๕), หน้า ๓๔.

^{๔๘} วิ.มหา. (บาลี) ๑/๓๘๕/๒๑๒, ๓๕๒/๓๐๑, (ไทย) ๑/๓๘๕/๔๑๕, ๓๕๒/๔๓๒.

^{๔๙} วิ.มหา. (บาลี) ๒/๔๖๐/๓๒๘, (ไทย) ๒/๔๖๐/๕๖๒.

(ก) วิธีปฏิบัติก่อนรับฟ้อง คือ เมื่อฝ่ายผู้ฟ้องปฏิบัติถูกต้องแล้ว ฝ่ายผู้รับฟ้องก็จะรับตรวจลักษณะของโจทก์และลักษณะคำฟ้องว่าถูกต้องหรือไม่ ลักษณะของโจทก์นั้น ท่านได้กำหนดไว้ในข้อ ๔(๖) ก. ๔. คือ ต้องเป็นผู้มีส่วนได้เสีย และเป็นผู้เสียหาย ซึ่งฟ้องพระภิกษุต่อพระภิกษุผู้พิจารณาในข้อหาว่าได้กระทำความผิด ส่วนลักษณะคำฟ้องของโจทก์ ท่านได้กำหนดไว้ในข้อ ๑๒(๑) มี ๔ ลักษณะ คือ

(๑) ให้ระบุในคำฟ้องพอสมควรเท่าที่จะช่วยให้จำเลยเข้าใจข้อหาได้ดี กล่าวคือให้ระบุถึงการกระทำทั้งหลายที่อ้างว่า จำเลยได้กระทำความผิดโดยชัดแจ้ง ข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับความผิดทั้งก่อนและหลังที่ความผิดเกิดขึ้น และรายละเอียดอันเกี่ยวกับวันที่และสถานที่เกิดการกระทำความผิดนั้น รวมถึงบุคคลและสิ่งของที่เกี่ยวข้องอยู่ด้วย

(๒) ไม่เป็นเรื่องเก่าที่มีได้คดีจะฟ้องมาแต่เดิม

(๓) ไม่เป็นเรื่องที่มีคำวินิจฉัยหรือคำสั่งของผู้มีอำนาจลงนิคหกรรมถึงที่สุดแล้ว

(๔) ไม่เป็นเรื่องที่อยู่ในระหว่างการพิจารณาของศาลฝ่ายราชอาณาจักร หรือมีคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลฝ่ายราชอาณาจักรถึงที่สุดแล้ว ยกเว้นแต่เรื่องที่มีปัญหาทางพระวินัยต้องรับไว้พิจารณา การที่ได้กำหนดลักษณะคำฟ้องไว้หลายประการดังที่กล่าวมาแล้วด้วยมุ่งหมายที่จะป้องกันมิให้เกิดการฟ้องกันโดยไม่เป็นธรรม ไม่เป็นกิจจะลักษณะ มิใช่ว่าใครคิดจะฟ้องผู้อื่นก็ฟ้องกันได้ตามความพอใจ ดังเช่นที่เคยปรากฏมาแล้วในอดีต ดังพระปรารภแห่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระวชิรญาณวโรรส ในพระมหาสมณานัติกำหนดลักษณะฟ้องอธิกรณ์ที่ควรระงับหรือไม่ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๒ มีความว่า

ภิกษุผู้เป็นพาล มักเข้าใจว่าฟ้องอะไร ๆ ขึ้นแล้ว เจ้าคณะต้องชำระให้ทั้งนั้น เมื่อเกิดขัดใจขึ้นกับภิกษุอื่นแล้วเก็บเอาเรื่องต่าง ๆ มีมูลแต่ปิดไว้ด้วยฉันทาคติบ้าง คนไม่ได้รังเกียจมาแต่แรกเก็บเอามาตั้งเป็นข้อรังเกียจบ้าง นอกจากตั้งเรื่องบ้างมาประมวลฟ้องในคราวเดียวกันสุดแต่จะหาความให้มากได้เพียงใดก็เก็บเอามาฟ้องเท่านั้น เจ้าคณะโดยมากก็เข้าใจว่าสุดแต่เขาฟ้องแล้วต้องชำระให้ทั้งนั้น ฟ้องอธิกรณ์อย่างนี้ทำความลำบากแก่จำเลย ผู้ให้การและพยานผู้เบิกความและเจ้าคณะผู้วินิจฉัย^{๕๐}

^{๕๐} มหามกุฏราชวิทยาลัย, การคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศรีศักรบรรณ, ๒๕๑๔), หน้า ๑๑๔.

ถ้าตรวจลักษณะของโจทก์และคำฟ้องแล้ว ปรากฏว่ามีความสมบูรณ์ ไม่มีความบกพร่องแล้ว ฝ่ายผู้รับฟ้องจะได้สั่งให้รับคำฟ้องนั้นไว้พิจารณาดำเนินการต่อไป แต่ถ้าปรากฏว่ามีความบกพร่องอย่างใดอย่างหนึ่งต้องไม่รับคำฟ้องนั้น พร้อมทั้งแจ้งข้อบกพร่องไว้ในคำฟ้องแล้ว แจ้งให้โจทก์ทราบ แต่อย่างไรก็ดีฝ่ายผู้รับฟ้องอาจสอบถามฝ่ายผู้ฟ้องให้ชี้แจงข้อสงสัยแล้วบันทึกถ้อยคำไว้เพื่อประกอบการพิจารณาด้วยก็ได้

(๗) วิธีปฏิบัติหลังรับฟ้อง ได้กำหนดวิธีปฏิบัติไว้ในข้อ ๑๓^{๕๑} คือเมื่อผู้พิจารณาสั่งรับคำฟ้องของโจทก์ไว้แล้ว ให้เรียกพระภิกษุผู้เป็นจำเลยมาสอบถามว่า ได้กระทำความผิดตามฟ้องจริงหรือไม่ โดยจดคำให้การของจำเลยไว้เป็นหลักฐานด้วย จากนั้นให้ปฏิบัติดังนี้

(๑) ถ้าจำเลยให้การรับสารภาพสมควรตามคำฟ้องของโจทก์แล้ว ให้มีอำนาจสั่งลงนิคหกรรมแก่พระภิกษุผู้เป็นจำเลยตามคำรับสารภาพนั้น ทั้งนี้ เพื่อให้การลงนิคหกรรมเป็นไปโดยสะดวกและรวดเร็วตามความในมาตรา ๒๕ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕^{๕๒} ในกรณีมีปัญหาเรื่องค่าเสียหายในทางแพ่งอยู่ด้วย ผู้พิจารณาอาจเปรียบเทียบให้ประนีประนอมกัน โดยให้โจทก์จำเลยบันทึกข้อตกลงกันไว้เป็นหลักฐาน เพื่อให้เรื่องยุติลงด้วยดี ไม่มีข้อยุ่งยากได้แย้งกันอีกต่อไป

(๒) ถ้าจำเลยให้การแบ่งรับความผิดเบากว่าหรือน้อยกว่าที่ถูกฟ้องก็ดี ให้การปฏิเสธก็ดี ซึ่งเป็นข้อโต้เถียงขัดแย้งกันอยู่ ผู้พิจารณาจะต้องรายงานพร้อมกับส่งคำฟ้องและคำให้การทั้งหมดไปยังคณะผู้พิจารณาชั้นต้น เพื่อจัดการไต่สวนมูลฟ้องต่อไป

ค. วิธีปฏิบัติเมื่อมีการไม่รับฟ้อง ในกรณีที่ผู้พิจารณาไม่รับคำฟ้องของโจทก์ ถ้าเป็นความผิดลหุภาบัติให้เรื่องเป็นอันถึงที่สุด แต่ถ้าเป็นความผิดครุภาบัติ เพื่อความเป็นธรรมท่านจึงได้กำหนดให้โจทก์มีสิทธิอุทธรณ์คำสั่งนั้นต่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้นได้ ดังความในข้อ ๑๔^{๕๓} โดยยื่นอุทธรณ์คำสั่งนั้นเป็นหนังสือเสนอผู้ออกคำสั่งภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันทราบคำสั่งนั้น

^{๕๑} กรมการศาสนา, กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม พร้อมด้วยคำแนะนำและแบบสำหรับการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๕๓), หน้า ๕๕.

^{๕๒} กรมการศาสนา, หนังสือคู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วย พระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๕๒), หน้า ๕๗.

^{๕๓} กรมการศาสนา, กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม พร้อมด้วยคำแนะนำและแบบสำหรับการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๕๒), หน้า ๕๕.

และให้ ผู้ออกคำสั่งส่งอุทธรณ์คำสั่งนั้นไปยังคณะผู้พิจารณาชั้นต้น แล้วแต่กรณีภายใน ๑๕ วัน นับแต่ วันได้รับอุทธรณ์คำสั่ง เมื่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้นได้รับอุทธรณ์คำสั่งนั้นแล้ว ให้วินิจฉัยอุทธรณ์คำสั่งนั้นภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันได้รับอุทธรณ์คำสั่งนั้นเสร็จแล้วให้ส่งคำวินิจฉัยอุทธรณ์คำสั่งนั้นไปยังผู้ออกคำสั่ง เพื่อแจ้งคำวินิจฉัยอุทธรณ์คำสั่งนั้นแก่โจทก์ภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันได้รับคำวินิจฉัยอุทธรณ์คำสั่งนั้น ถ้าคณะผู้พิจารณาชั้นต้นวินิจฉัยสั่งให้รับคำฟ้องนั้น ผู้ออกคำสั่งต้องดำเนินการตามความในข้อ ๑๓ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นต่อไป ถ้าวินิจฉัยสั่งไม่รับคำฟ้องให้เรื่องเป็นอันถึงที่สุด

๒. วิธีปฏิบัติเมื่อมีการกล่าวหา ท่านแบ่งออกเป็นวิธีปฏิบัติฝ่ายผู้กล่าวหาและวิธีปฏิบัติฝ่ายผู้รับคำกล่าวหา โดยได้กำหนดไว้ในข้อ ๑๕^{๔๔} สรุปได้ ดังนี้

วิธีปฏิบัติฝ่ายผู้กล่าวหา เมื่อมีผู้กล่าวหาบอกกล่าวการกระทำความผิดของพระภิกษุ โดยยื่นคำกล่าวหาเป็นหนังสือด้วยตนเอง ต่อเจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะเจ้าสังกัด หรือเจ้าคณะเจ้าของเขตในเขตที่ความผิดนั้นเกิดขึ้น ซึ่งเป็นผู้พิจารณามีอำนาจลงนิคมกรรมตามที่กำหนดไว้ในลักษณะ ๒ แล้วแต่กรณี

ส่วนวิธีปฏิบัติฝ่ายผู้รับคำกล่าวหา ได้กำหนดให้พระภิกษุผู้พิจารณาตรวจสอบลักษณะของผู้กล่าวหาและลักษณะของคำกล่าวหาโดยอนุโลมตามลักษณะของคำฟ้องก่อน ถ้าปรากฏว่าผู้กล่าวหาและคำกล่าวหา นั้นต้องด้วยลักษณะดังกล่าวแล้ว ให้สั่งรับคำกล่าวหาไว้พิจารณา ดำเนินการและเมื่อได้ไต่สวนมูลคำกล่าวหาแล้ว ปรากฏว่าคำกล่าวหา นั้นไม่มีมูล ให้เป็นอันถึงที่สุด ถ้าปรากฏว่าผู้กล่าวหาหรือคำกล่าวหา นั้นบกพร่องจากลักษณะดังกล่าวแล้ว ให้สั่งไม่รับคำกล่าวหา นั้น โดยระบุข้อบกพร่องไว้ในคำสั่งและแจ้งให้ผู้กล่าวหาทราบ แต่ถ้าเป็นกรณีความผิดครุภักดี ให้สั่งไม่รับคำกล่าวหา นั้นโดยความเห็นชอบของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ตามที่กำหนดไว้ในลักษณะ ๒ แล้วแต่กรณี คำสั่งไม่รับคำกล่าวหาดังกล่าวให้เป็นอันถึงที่สุด

ส่วนวิธีปฏิบัติก่อนสั่งรับคำกล่าวหาและวิธีปฏิบัติหลังรับคำกล่าวหา นั้น ท่านกำหนดให้นำความในข้อ ๑๒ วรรคท้ายมาใช้บังคับโดยอนุโลม วิธีปฏิบัติฝ่ายผู้กล่าวหาตามที่กำหนดไว้ในข้อ ๑๕ วรรค ๑ ต่างกับฝ่ายผู้ฟ้อง เพราะผู้กล่าวหาต้องยื่นคำกล่าวหาเป็นหนังสือด้วยตนเอง จะทำให้เป็นหนังสือให้ผู้อื่นไปยื่นแทนอย่างฝ่ายผู้ฟ้องไม่ได้ วิธีปฏิบัติทางฝ่ายผู้รับคำกล่าวหา ในการตรวจคำกล่าวหา ก็ปฏิบัติเช่นเดียวกับการฟ้อง ส่วนวิธีปฏิบัติภายหลังรับคำ

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐-๖๑.

กล่าวหาว่านั้น ต้องปฏิบัติตามความในข้อ ๑๓ โดยอนุโลม นอกจากนั้น ยังมีข้อแตกต่างกันอีกส่วนหนึ่ง ถ้าฝ่ายผู้รับคำกล่าวหาสั่งไม่ให้รับคำกล่าวหาว่านั้น ผู้กล่าวหาไม่มีสิทธิที่จะอุทธรณ์คำสั่งนั้น แต่หากเป็นความผิดครุภาพดี ฝ่ายผู้รับคำกล่าวหาจะสั่งไม่รับคำกล่าวหาโดยลำพังไม่ได้ ต้องได้รับอนุมัติจากคณะผู้พิจารณาชั้นต้นเสียก่อน หากคณะผู้พิจารณาชั้นต้นให้รับคำกล่าวหา ผู้สั่งต้องดำเนินการให้มีการไต่สวนคำกล่าวหาต่อไป หากไม่ได้ไต่สวนสั่งยกคำกล่าวหาขึ้นเสีย เรื่องเป็นอันถึงที่สุด ผู้กล่าวหาจะอุทธรณ์คำกล่าวหาขึ้นเหมือนอย่างโจทก์ไม่ได้ นอกจากความแตกต่างกันดังกล่าวนี้แล้ว วิธีปฏิบัติในเรื่องกล่าวหาที่เหมือนกับการฟ้องทุกประการ

๓. วิธีปฏิบัติเมื่อมีการแจ้งความผิด เป็นขั้นตอนที่ผู้แจ้งความผิดซึ่งเป็นพระภิกษุ ผู้ปกครองสงฆ์ชั้นใดชั้นหนึ่งได้พบเห็นพฤติกรรมอันเป็นที่น่ารังเกียจสงสัยในความผิดของพระภิกษุหรือพบเห็นการกระทำความผิดของพระภิกษุ ได้กำหนดไว้ในข้อ ๑๖ (๑)^{๕๕} ว่า ให้พระภิกษุดังกล่าวดำเนินการดังนี้ คือ ถ้าผู้พบเห็นนั้นไม่มีอำนาจลงนิคหกรรม ให้แจ้งพฤติกรรมหรือการกระทำความผิดที่ได้พบเห็นนั้นเป็นหนังสือไปยังเจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะเจ้าสังกัดหรือเจ้าคณะเจ้าของเขตที่ความผิดนั้นเกิดขึ้น ที่เป็นผู้พิจารณามีอำนาจลงนิคหกรรมตามที่กำหนดไว้ในลักษณะ ๒ แล้วแต่กรณี เพื่อดำเนินการตามความในข้อ ๑๓ โดยอนุโลม ถ้าผู้กล่าวหาให้การแบ่งรับความผิดเบาว่าหรือน้อยกว่าที่ถูกกล่าวหาที่ดี ให้การปฏิเสธที่ดีตามความในข้อ ๑๓ (๒) และเมื่อได้ไต่สวนมูลคำแจ้งความผิดนั้นแล้ว ปรากฏว่าคำแจ้งความผิดนั้นไม่มีมูล ให้เป็นอันถึงที่สุด โดยอนุโลมตามความในข้อ ๒๑ (๒)

๔. วิธีปฏิบัติเมื่อมีการพบเห็นความผิด เป็นขั้นตอนที่พระภิกษุผู้พิจารณา มีอำนาจลงนิคหกรรมได้พบเห็นพฤติกรรมอันเป็นที่น่ารังเกียจสงสัยในความผิดของพระภิกษุ หรือพบเห็นการกระทำความผิดของพระภิกษุ ได้กำหนดไว้ในข้อ ๑๖ (๒)^{๕๖} ว่า ให้พระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ซึ่งจะเป็นเจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะเจ้าสังกัด หรือเจ้าคณะเจ้าของเขตที่ความผิดนั้นเกิดขึ้นดำเนินการดังต่อไปนี้ คือ เมื่อพบเห็นพฤติกรรมอันเป็นที่น่ารังเกียจสงสัยในความผิด ให้ดำเนินการตามความในข้อ ๑๓ โดยอนุโลม ถ้าพระภิกษุผู้ต้องสงสัยในความผิดนั้นให้การแบ่งรับความผิดเบาว่าหรือน้อยกว่าที่ถูกรังเกียจสงสัยก็ดี หรือให้การปฏิเสธที่ดี ให้ดำเนินการตามความในข้อ ๑๓

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕.

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๖-๖๗.

โดยอนุโลม และเมื่อได้ไต่สวนแล้ว ปรากฏว่าพฤติการณ์อันเป็นที่น่าสงสัยในความผิดนั้นไม่มีมูล ให้เป็นอันถึงที่สุด โดยอนุโลมตามความในข้อ ๒๑ (๒) และเมื่อพบเห็นการกระทำความผิด โดยประจักษ์ชัด ให้มีอำนาจสั่งลงนิคหกรรมแก่พระภิกษุผู้กระทำความผิดนั้น โดยบันทึก พฤติการณ์และความผิดพร้อมด้วยคำสั่งลงนิคหกรรมนั้นไว้เป็นหลักฐาน และให้พระภิกษุผู้ถูกลง นิคหกรรมลงชื่อทราบไว้ด้วย ถ้าเป็นกรณีความผิดครุภาพดี พระภิกษุผู้ถูกลงนิคหกรรมมีสิทธิ อุทธรณ์และฎีกาได้ แล้วแต่กรณี และให้นำความในหมวด ๓ ส่วนที่ ๓ และส่วนที่ ๔ มาบังคับ โดยอนุโลม

เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าวิธีปฏิบัติเบื้องต้นในการลงนิคหกรรมทั้ง ๔ นี้แสดงให้เห็นว่าการให้อำนาจลงนิคหกรรมแก่พระภิกษุผู้สารภาพผิดก็ดี แก่พระภิกษุผู้กระทำความผิดต่อหน้า ผู้มีอำนาจลงนิคหกรรมก็ดี นอกจากเพื่อความสะดวกและรวดเร็วแล้ว ยังชอบด้วยระบบอาจารย์ ปกครองศิษย์ เว้นแต่ในกรณีกระทำความผิดอย่างประจักษ์ชัดต่อหน้าผู้มีอำนาจลงนิคหกรรมนั้น ยอมให้สิทธิอุทธรณ์และฎีกาได้ ก็เพื่อความถูกต้องและเป็นธรรมเป็นสำคัญ ดังที่บัญญัติไว้ใน มาตรา ๒๕ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕

๒.๒.๕ วิธีไต่สวนมูลฟ้องในการลงนิคหกรรม

คำว่ามูลฟ้องหมายถึง มูลเหตุแห่งการฟ้องของโจทก์ซึ่งฟ้องจำเลยด้วยมูลเหตุ ๓ อย่าง คือ โจทก์ได้พบเห็นการกระทำความผิดของจำเลยด้วยตนเอง โจทก์ได้ยินการทำความผิด ของจำเลยด้วยตนเองหรือได้ฟังคำบอกเล่าที่มีหลักฐานอันควรเชื่อถือได้ และโจทก์รังเกียจสงสัย โดยมีพฤติการณ์อันน่าเชื่อว่าจำเลยได้กระทำความผิด^{๕๓} ดังนั้น จะเห็นได้ว่า วิธีไต่สวนนั้นมิใช่ ไต่สวนถึงมูลแห่งการกระทำผิด ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรง อธิบายไว้ว่า

อธิกรณ์อันภิกษุจะพึงยกขึ้นว่าได้นั้น ต้องเป็นเรื่องที่มีมูล มูลในที่นี้ไม่ได้หมายเอา เรื่องที่เป็นจริง และมีเงาแห่งความจริงโดยส่วนเดียว หมายเอาเรื่องที่ให้เห็นเอง ๑ เรื่อง ที่ได้ยิน เองหรือมีผู้บอกและเชื่อว่าเป็นจริง ๑ เรื่อง ที่เว้นจาก ๒ สถานนั้น แต่รังเกียจโดยอาการ ๑ เช่น ได้ยินว่าพัสดุนั้นของผู้มีชื่อนั้นหายไป ได้พบพัสดุนั้นในที่อยู่ของภิกษุชื่อนั้น^{๕๔}

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๘-๗๐.

^{๕๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๓, พิมพ์ครั้งที่ ๒๔, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๓๑.

ผู้ไต่สวนมูลฟ้อง ท่านกำหนดให้เป็นอำนาจของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ๗ อันดับ ส่วนวิธีไต่สวนมูลฟ้องนั้น ท่านกำหนดไว้เป็น ๕ เรื่อง คือ

๑. ขอบเขตและข้อพิสูจน์มูลฟ้อง ได้กำหนดไว้ในข้อ ๑๘^{๕๕} ว่า ในการไต่สวนมูลฟ้องให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นไต่สวนจากพยานหลักฐานฝ่ายโจทก์ ซึ่งเป็นพยานบุคคล พยานเอกสารหรือพยานวัตถุ ที่อาจจะพิสูจน์ให้เห็นข้อมูลว่า

(ก) การกระทำของจำเลยที่โจทก์นำมาฟ้อง ต้องด้วยบทบัญญัติแห่งพระวินัยหรือไม่

(ข) การฟ้องของโจทก์มีมูลเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งตามความในข้อ ๑๗ หรือไม่

๒. วิธีปฏิบัติในการไต่สวนมูลฟ้อง เรื่องการฟ้องพระภิกษุในข้อหาว่ากระทำความผิดเป็นที่กระทบกระเทือนถึงเกียรติและความเสื่อมเสียของคณะสงฆ์และพระพุทธศาสนา เพื่อป้องกันความเสื่อมเสีย จึงกำหนดวิธีปฏิบัติในการไต่สวนมูลฟ้องไว้ในข้อ ๑๙ ดังนี้

(ก) การไต่สวนมูลฟ้องให้กระทำการเป็นลำดับ

(ข) ห้ามมิให้บุคคลผู้ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องเข้าไปในบริเวณที่ทำการไต่สวน ผู้อยู่ในที่ไต่สวนมูลฟ้องได้ มีดังนี้ คือ (๑) โจทก์และจำเลย (๒) พยานเฉพาะที่กำลังให้การ (๓) ผู้ที่ได้รับเชิญมาเพื่อปฏิบัติการใด ๆ เกี่ยวกับการพิจารณา (๔) พระภิกษุผู้ทำหน้าที่จดบันทึกถ้อยคำสำนวน

(ค) หากมีผู้ใดที่อยู่ในบริเวณไต่สวนก่อความไม่สงบขึ้น คณะผู้พิจารณาที่มีอำนาจสั่งให้ผู้นั้นตั้งอยู่ในความสงบเรียบร้อย หรือสั่งให้ผู้นั้นออกไปจากที่นั้นก็ได้^{๖๐}

(ง) เมื่อจะดำเนินการไต่สวนมูลฟ้อง ให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นแจ้งวัน เวลา และสถานที่ทำการไต่สวนมูลฟ้อง พร้อมทั้งส่งสำเนาคำฟ้องของโจทก์ให้จำเลยทราบด้วย โจทก์ต้องมาฟังการไต่สวนมูลฟ้องทุกครั้ง ถ้าไม่มาตามที่ได้รับแจ้งติดต่อกัน ๓ ครั้ง โดยมิได้แจ้งถึงเหตุขัดข้องให้เรื่องเป็นอันถึงที่สุด ส่วนจำเลยจะมาฟังการไต่สวนมูลฟ้องหรือไม่ก็ได้

^{๕๕} กรมการศาสนา, กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม พร้อมด้วยคำแนะนำและแบบสำหรับใช้ในการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๕๒), หน้า ๕๐.

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒.

๓. วิธีปฏิบัติเมื่อมีเหตุขัดข้อง ในกรณีที่มีเหตุขัดข้องใด ๆ เกิดขึ้นก่อนไต่สวนมูลฟ้อง หรือระหว่างไต่สวนมูลฟ้อง เช่น โจทก์หรือจำเลยเสียชีวิต จึงได้กำหนดวิธีปฏิบัติไว้ในข้อ ๒๐ ดังนี้

(ก) ถ้าจำเลยถึงมรณภาพ ให้เรื่องเป็นอันถึงที่สุด

(ข) ถ้าโจทก์ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้เสียตามความในข้อ ๔ (๔) ถึงมรณภาพก็ดี หรือโจทก์ซึ่งเป็นผู้เสียหายถึงมรณภาพหรือตาย โดยไม่มีผู้จัดการแทน ในกรณีอย่างใดอย่างหนึ่งตามความในข้อ ๔ (๕) ก็ดี ให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นแต่งตั้งพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิรูปใดรูปหนึ่งตามที่เห็นสมควรให้ปฏิบัติหน้าที่เป็นโจทก์แทนสืบไป

๔. วิธีปฏิบัติเมื่อทำการไต่สวนเสร็จ ให้กำหนดวิธีปฏิบัติไว้ในข้อ ๒๑ โดยให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นปฏิบัติ ดังนี้ คือ ปรากฏว่า

(ก) คำฟ้องเรื่องใดมีมูล ให้สั่งประทับฟ้อง แล้วดำเนินวิธีปฏิบัติไว้ในข้อ ๒๑ โดยให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นปฏิบัติดังนี้ คือ ปรากฏว่า

(ข) คำฟ้องเรื่องใดไม่มีมูล ให้สั่งยกฟ้อง และแจ้งให้โจทก์ทราบ

๕. วิธีปฏิบัติเมื่อมีคำสั่งยกฟ้อง ได้กำหนดวิธีปฏิบัติไว้ในข้อ ๒๒ แบ่งวิธีปฏิบัติไว้เป็น ๒ กรณี ดังนี้

(ก) ถ้าเป็นกรณีความผิดครุภาพคดี ซึ่งมีใช้คำสั่งของมหาเถรสมาคม โจทก์มีสิทธิอุทธรณ์คำสั่งนั้นต่อคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ตามที่กำหนดไว้แล้วแต่กรณี โดยยื่นอุทธรณ์คำสั่งนั้นเป็นหนังสือต่อผู้ออกคำสั่งภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันทราบคำสั่ง และให้ผู้ออกคำสั่งอุทธรณ์คำสั่งนั้นไปยังคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันได้อุทธรณ์คำสั่ง เมื่อคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ได้รับอุทธรณ์คำสั่งนั้นแล้ว ให้วินิจฉัยอุทธรณ์คำสั่งนั้นภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันได้รับอุทธรณ์คำสั่ง เมื่อวินิจฉัยอุทธรณ์คำสั่งนั้นเสร็จแล้วให้ส่งคำวินิจฉัยอุทธรณ์คำสั่งนั้นไปยังผู้ออกคำสั่ง เพื่อแจ้งคำวินิจฉัยอุทธรณ์คำสั่ง ถ้าคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์วินิจฉัยว่าคำฟ้องนั้นมีมูลให้ดำเนินการต่อไป ถ้าวินิจฉัยว่าคำฟ้องนั้นไม่มีมูลให้เป็นอันถึงที่สุด

(ข) ถ้าเป็นกรณีความผิดครุภาพคดี ซึ่งเป็นคำสั่งมหาเถรสมาคม โจทก์จะอุทธรณ์มิได้ หรือเป็นกรณีความผิดลหุภาพคดี คณะผู้พิจารณาชั้นต้นสั่งยกฟ้องแล้ว ก็ให้เป็นอันถึงที่สุด โจทก์จะอุทธรณ์มิได้เหมือนกัน

๒.๒.๖ วิธีอ้างพยานหลักฐานในการนิคหกรรม

พยานหลักฐานในการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม ได้กำหนดไว้ในข้อ ๕๕^{๖๑} โดยจำแนกพยานหลักฐานของโจทก์ จำเลย และคณะผู้พิจารณา ดังนั้น พยานหลักฐานที่สามารถนำมาอ้างได้นั้น จึงมี ๕ ประเภท^{๖๒}

๑. พยานบุคคล ได้กำหนดไว้ในข้อ ๕๖ ว่า ห้ามมิให้โจทก์อ้างจำเลยเป็นพยาน เพราะจะเป็นการทำให้จำเลยได้เปรียบ แต่จำเลยสามารถอ้างตนเองเป็นพยานได้ ถ้าจำเลยอ้างตนเองเป็นพยานจะให้จำเลยเข้าสืบก่อนพยานของฝ่ายจำเลยก็ได้ และถ้าคำของจำเลยที่ทำให้การเป็นพยานนั้น ปรักรปหรือเสียหายแก่จำเลยอื่นให้จำเลยอื่นซักค้านได้

๒. พยานเอกสาร ได้กำหนดไว้ในข้อ ๕๗ ว่า ให้นำต้นฉบับเอกสารนั้นมาอ้าง แต่ถ้าหาต้นฉบับไม่ได้จะอ้างสำเนาที่รับรองว่าถูกต้อง หรือพยานบุคคลที่รู้ข้อความมาเป็นพยานก็ได้ ถ้าพยานเอกสารที่อ้างนั้น เป็นหนังสือของทางการคณะสงฆ์หรือหนังสือราชการ แม้ต้นฉบับยังมิอยู่ จะส่งสำเนาที่เจ้าหน้าที่รับรองว่าถูกต้องก็ได้

๓. พยานวัตถุ ได้กำหนดไว้ในข้อ ๕๘ ว่า ให้นำสิ่งนั้นมายังคณะผู้พิจารณาด้วย แต่ถ้านำมาไม่ได้ ให้คณะผู้พิจารณาทุกรูปหรือมอบหมายให้ผู้พิจารณารูปใดรูปหนึ่งไปตรวจสอบงานยังที่ที่พยานวัตถุนั้นตั้งอยู่ ตามเวลาและวิธี ซึ่งคณะผู้พิจารณาหรือผู้พิจารณาเห็นสมควรตามลักษณะแห่งพยานวัตถุ

๔. พยานผู้ชำนาญการพิเศษ ได้กำหนดไว้ในข้อ ๕๙ ว่า ผู้ใดโดยอาชีพหรือมิใช่ก็ตาม มีความชำนาญพิเศษในการใด ๆ เช่น ในทางวิทยาศาสตร์ ศิลปะ ฝีมือ พาณิชยการ หรือการแพทย์ และความเห็นของผู้นั้นอาจเป็นประโยชน์ในการได้สวนมูลฟ้อง หรือการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม

๕. ข้อความหรือเอกสารลับ ได้กำหนดไว้ในข้อ ๖๐ ว่า ในกรณีที่โจทก์จำเลยหรือผู้ใด ซึ่งจะต้องให้การหรือส่งพยานหลักฐานอย่างใดอย่างหนึ่งอันประกอบด้วยลักษณะ ๓ ประการ คือ (๑) ข้อความหรือเอกสาร ซึ่งยังเป็นความลับในการคณะสงฆ์ หรือในราชการ (๒) ความลับหรือเอกสารลับ ซึ่งได้มาหรือทราบเนื่องด้วยปกติธุระหรือหน้าที่ของเขา (๓) วิธีการแบบแผน หรืองานอย่างอื่น ซึ่งมีกฎหมายควบคุมมิให้เปิดเผย

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓.

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗-๕๘.

๒.๒.๗ วิธีบังคับตามคำวินิจฉัยการลงนิคหกรรม

วิธีบังคับตามคำวินิจฉัยการลงนิคหกรรม ได้กำหนดวิธีปฏิบัติไว้ในข้อ ๖๑ และข้อ ๖๒^{๖๓} แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ดังนี้

๑. เมื่อจำเลยรูปใดต้องคำวินิจฉัยให้รับนิคหกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งถึงที่สุดแล้ว ให้คณะผู้พิจารณาซึ่งอ่านคำวินิจฉัย แจ้งผลคำวินิจฉัยแก่ผู้บังคับบัญชาใกล้ชิดของจำเลยรูปนั้นทราบเพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามคำวินิจฉัยนั้น

๒. ถ้าจำเลยไม่ยอมรับนิคหกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ (๑) ไม่ยอมรับนิคหกรรมตามคำวินิจฉัยให้สึก ไม่สึกภายใน ๒๔ ชั่วโมง นับแต่เวลาที่ได้รับคำวินิจฉัยนั้น อันเป็นการฝ่าฝืนมาตรา ๒๖ ซึ่งกำหนดโทษอาญาไว้ในมาตรา ๔๒ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ คือหากไม่ยอมรับนิคหกรรมตามคำวินิจฉัยไม่ถึงให้สึก ให้ผู้บังคับบัญชารายงานโดยลำดับถึงมหาเถรสมาคม เมื่อมหาเถรสมาคมวินิจฉัยหรือมีคำสั่งให้สละสมณเพศแล้ว ไม่สึกภายใน ๗ วัน นับแต่วันที่ได้รับทราบคำวินิจฉัยของมหาเถรสมาคม อันเป็นการฝ่าฝืนมาตรา ๒๗ วรรค ๒ ซึ่งกำหนดโทษอาญาไว้ในมาตรา ๔๒ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ในกรณีเช่นนี้ให้พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาใกล้ชิดของจำเลยรูปนั้นขออารักขาต่อเจ้าหน้าที่ฝ่ายราชอาณาจักรเพื่อจัดการตามกฎหมายอาญาต่อไป

๒.๒.๘ ข้อเบ็ดเตล็ดในการลงนิคหกรรม

ท่านได้กำหนดให้มีข้อเบ็ดเตล็ดแห่งกฎหมายมหาเถรสมาคมไว้ในหมวด ๖ มี ๓ เรื่อง คือ

๑. เรื่องห้ามโจทก์จำเลยแต่งตั้งผู้ว่าต่างหรือแก้ต่าง ได้กำหนดห้ามไว้ในข้อ ๖๑^{๖๔} ว่าโจทก์หรือจำเลย จะแต่งตั้งผู้หนึ่งผู้ใดให้ว่าต่างหรือแก้ต่างในกรณีไต่สวนมูลฟ้อง และในกรณีพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมมิได้

๒. เรื่องเอกสารสำนวนเป็นเอกสารลับ ได้กำหนดไว้ในข้อ ๖๔ ว่า บรรดาเอกสารสำนวนเกี่ยวกับการไต่สวนมูลฟ้องและการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมเป็นเอกสารลับเฉพาะคำสั่งหรือคำวินิจฉัยของผู้พิจารณา หรือคณะผู้พิจารณา

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐.

๓. หน้าที่ช่วยเหลือของผู้ปกครองคณะสงฆ์ทุกชั้น ดังที่กำหนดไว้ในข้อ ๖๕ ว่า พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ทุกชั้นมีหน้าที่ต้องช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในกรณีไต่สวนมูลฟ้อง และในกรณีพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมที่ได้รับคำร้องขอหรือคำสั่งให้ปฏิบัติการใด ๆ จากผู้พิจารณาหรือคณะผู้พิจารณาแล้วแต่กรณี

จากการศึกษาพบว่า หลักการลงโทษผู้กระทำความผิดในพุทธศาสนาเถรวาทสมัยพุทธกาล นั้นอธิกรณ์และวิธีระงับอธิกรณ์เป็นวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งในแง่ของพระวินัย และเป็นการระงับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์ อธิกรณ์แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท และวิธีระงับอธิกรณ์แบ่งออกเป็น ๘ ประเภท

ส่วนการระงับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์ในปัจจุบันคือกฏนิคหกรรมของมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ พ.ศ. ๒๕๒๑ ว่าด้วยการลงนิคหกรรมตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาพรหมจรรย์ของพระสงฆ์ผู้ประพฤติธรรมก่อให้เกิดความศรัทธาและความเจริญในหมู่สงฆ์ การพิจารณานิคหกรรมสงฆ์ผู้ถูกกล่าวหาว่าล่วงละเมิดพระธรรมวินัยเป็นการถอดแบบการพิจารณาคดีอาญาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติ โดยประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และประมวลกฎหมายอาญาจะขออธิบายโดยละเอียดในบทต่อไป